

HELSINŠKI ODBOR ZA
LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ALBANSKA MANJINA NA ČEKANJU

*Preševo, Bujanovac
i Medveđa taoci odnosa
Srbije i Kosova*

ALBANSKA MANJINA NA ČEKANJU

Preševo, Bujanovac i Medveđa taoci odnosa Srbije i Kosova

Izdavač: *Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji*

Za izdavača: *Sonja Biserko*

Beograd, 2021.

Fotografije: *Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji*

Na naslovnoj strani: *Frizerski salon u Velikom Trnovcu*

Grafičko blikovanje i slog publikacije: *Ivan Hrašovec*

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Norwegian Embassy
Belgrade

Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku pomoć Balkanskog fonda za demokratiju, projekta German Marshall Fund Sjedinjenih Američkih Država i Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu. Mišljenja izražena u publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Ambasade Kraljevine Norveške, Balkanskog fonda za demokratiju, German Marshall Fund Sjedinjenih Američkih Država ili njihovih partnera.

SADRŽAJ

Zaključci i preporuke	5
Jug Srbije: strateška tačka	9
Početak političkog pluralizma 1990. godine	12
Referendum o autonomiji	13
Podela kao opcija od početka raspada Jugoslavije	16
NATO intervencija: progoni, ubistva, štete	19
Jug Srbije posle NATO intervencije	21
Jug Srbije u optici Srbije, Severne Makedonije i Kosova	23
Program vlade Srbije za razrešavanje krize mirnim sredstvima ("Čovićev plan")	24
Priželjkivanje Beograda: Velika Albanija	26
Bezbednosni izazovi juga Srbije	27
Jug Srbije, konačni status i nezavisnost Kosova	30
Strategija za integraciju severnog Kosova naspram podele Kosova	31
Pravi problemi tri opštine	32
Politički život	37
Ekonomski oporavak	39
Nacionalni savet albanske manjine	42
Obrazovanje, kultura i mediji	48
Mediji na albanskom jeziku	48
Priznavanje diploma	51

Problem udžbenika	53
Ekonomski fakultet u Bujanovcu	56
Kultura	.57
Komunikacija između mladih Srba i Albanaca	58
“Pasivizacija” Albanaca na radu u inostranstvu	59
Delovanje srpske desnice	.70
Popis stanovništva	.72
Zajednica albanskih opština	.72
Islamska zajednica	.74
Veliki Trnovac.	.77

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Albanska zajednica na jugu Srbije je jedna od tri manjinske zajednice (Bošnjaci i Mađari) koja je teritorijalno kompaktna i nalazi se duž granice (sa Severnom Makedonijom i Kosovom). Sve tri zajednice, a posebno bošnjačka i albanska, bile su podvrgnute raznim adiministrativnim merama (strukturna diskriminacija) koje su imale za cilj smanjivanje njihovog broja, ali i onemogućavanja zahteva za teritorijalnom autonomijom. Kada je reč o albanskoj zajednici njen položaj i stvarni status je tesno povezan sa statusom Kosova i srpskom zajednicom na severu Kosova.

Iako su razni konkretni ili fiktivni koncepti o podelama, teritorijalnoj razmeni ili prekrajanju granica na Balkanu i dalje u opticaju (kao rezultat stvarnih političkih težnji, ili kao oblici pritiska), ova opcija je za sada skinuta s dnevnog reda SAD, EU i NATO. Ona je međutim i dalje prisutna u razmišljanjima srpskih elita i bila je gotovo dovedena do realizacije u periodu između 2015. i 2019. Nacionalistički krugovi u Srbiji su uvereni da su takvi dogovori još mogući i da je samo pitanje vremena kad će međunarodna zajednica popustiti. Da je tako govori i ponašanje predsednika Srbije Aleksandra Vučića na samitu zemalja Zapadnog Balkana u Sloveniji poznatog kao Brdo-Brioni 18. juna 2021. godine, kad je odbio da u deklaraciju uđe formulacija o nepromenljivosti granica.

Srbija još uvek stremlji zaokruživanju etnonacionalne države i ujedinjenju svih Srba uz sistematsku marginalizaciju svih manjina. Pravni okvir, Ustav, Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Zakona protiv diskriminacije, brojne strategije i akcioni planovi koji garantuju jednakost i integraciju svih građana Srbije, nedovoljno se primenjuju u praksi. Bez obzira na prisustva brojnih ambasada, OEBS i drugih organizacija na jugu Srbije, albanska zajednica živi u limbu i očekivanju da se u sklopu rešavanja kosovskog pitanja definitivno reši i njihov status.

Da bi se u što većoj meri smanjio broj Albanaca koji žive na jugu, država sprovodi proces tzv. “pasivizacije prebivališta Albanaca” koji rade u inostranstvu, bilo u Zapadnoj Evropi ili na Kosovu. Na udaru “pasivizacije” su i građani koji stalno žive na svojim adresama. Ta mera je u suštini, oblik etničkog čišćenja administrativnim putem.

“Pasivizacijom” (masovno i selektivno pasiviziranje prebivališta) se gubi status građanina Srbije i shodno tome, gube se i sva građanska prava – biračko pravo, imovinsko, zdravstveno osiguranje, penzije, zaposlenje i sl. S obzirom da se građani ne obaveštavaju o “pasivizaciji”, najčešće gube pravo na žalbu čiji je rok osam dana.

Ne postoji stvarna etnička ili verska napetost između lokalnih Srba i Albanaca. To ističu i Srbi i Albanci u Bujanovcu, Preševu i Medveđi. Albanci pokazuju želju za integracijom, ali za to nema političke volje Beograda. Mada nema očigledne napetosti među građanima sve veće je nepoverenje prema institucijama – policiji, tužilaštvu i sudovima zbog sistematske i kontinuirane “pasivizacije”, nemogućnosti da se taj proces zaustavi i dosadašnji rezultati ponište. Sagovornici Helsinškog odbora (HO) na jugu Srbije smatraju da napetosti stvara centralna vlast (Beograd), kao i da imaju osećaj bespomoćnosti, jer ministarstva mogu da rade što god hoće, imenuju i smenjuju ljude preko noći. Posebno je zabrinjavajući govor mržnje nekih predstavnika vlasti.

Albanska zajednica na jugu Srbije potpuno je izolovana, a interes za njene probleme ne pokazuju ni vlast, ni opozicija. Lideri opozicionih stranaka zainteresovani su samo za izborne koalicije i podršku albanskih birača.

Poseban je problem i nepriznavanje diploma, što podstiče odlazak najobrazovanijeg dela albanske elite koja nema mogućnost zapošljavanja u državnim i javnim institucijama.

Albanci koji su privremeno na radu u inostranstvu nemaju mogućnost da investiraju u ove tri opštine, kako zbog “pasivizacije” tako i nesigurnog pravnog okvira.

Albanci na jugu, posebno mladi, osećaju se izolovano, društvena pokretljivost je mala, a svakodnevni život zbog nemogućnosti zaposlenja i odsustva društvenih i kulturnih sadržaja, praktično je sveden na puku egzistenciju.

Polazeći od vrednosti i standarda na koje se Republika Srbija obavezala, kao i od činjenice da se zvanično opredelila za članstvo u EU, Helsinški odbor smatra:

- Da bi se stvorili uslovi za obnovu poverenja između većinske i manjinske zajednice neophodno je da Vlada i državne institucije, mediji i drugi akteri pokažu političku volju i da se ozbiljno angažuju u integrisanju albanske zajednice u širu političku zajednicu na šta se Republika Srbija obavezala u okviru tri sporazuma koji se odnose na jug Srbije;
- Kada je reč o suočavanju sa prošlosti propuštena je prilika da se procesuiraju slučajevi ubistva, zloupotrebe, nasilja i otmica civila u periodu 1996–2002;
- Kako je “pasivizacija” u funkciji smanjenja broja Albanaca u ove tri opštine, neophodno je da se ovaj proces odmah obustavi i da se Albancima vrate građanska prava. Indikativno je da se ova mera primenjuje isključivo na Albance, a ne i na Srbe koji su na privremenom radu u inostranstvu;
- Pravosudje je veliki problem integracije u svetlu proporcionalne zastupljenosti, jer se ne uzima u obzir stvarni broj Albanaca već se koristi činjenica da su Albanci bojkotovali popis 2011.
- Neophodno je ekonomski obnoviti region kroz izgradnju infrastrukture kao ključnom faktoru za privlačenje investicija; obnovi ovog regiona može doprineti i albanska dijaspora koja je spremna na to, ali je neophodno obezbediti jednake uslove koji će garantovati bezbednost takvih investicija; Vlada bi trebalo da subvencijama pomogne razvoj malih i srednjih preduzeća u opštinama na jugu Srbije.
- Beograd mora rešiti problem udžbenika i nostrifikacije diploma na zadovoljavajući način koji će albanskoj zajednici omogućiti regularno obrazovanje

i zapošljavanje; Suštinska implementacija Briselskog sporazuma je jedina pretpostavka za stvaranje atmosfere poverenja između dve zajednice, albanske i srpske u širem smislu;

- Neophodna je decentralizacija Srbije kako bi se manjine suštinski uključile u politički život. Zvanični Beograd mora da ima u vidu da je logično i legitimno da albanska zajednica u Srbiji traži isti status koji Srbija traži za Srbe na severu Kosova.
- 'Institucionalizovan' govor mržnje prema Albancima raste, a negativni medijski napisi o Kosovu neminovno se prelivaju i na Albance na jugu Srbije. Neophodna je dekonstrukcija stereotipa o Albancima kao remetilačkom, kriminalnom i terorističkom faktoru. Zato je neophodno medijsko angažovanje i drugačiji pristup obrazovnom sistemu. Samo je tako moguće stvoriti preduslove za normalizaciju odnosa.
- Srbija ima Ustav I zakone, kao I druge mehanizme, koji garantuju prava manjina. Srbija treba da se obaveze da ce se u potpunosti njih I pridržavati u praksi. Zato je neophodan stalni dijalog između manjina I vecine koji bi ta prava unapredio.
- Neophodno je podržati razvoj kulture na lokalnom nivou u okviru institucionalne pomoći, kako bi se stvorili uslovi za razvoj zajednice i zadržali mladi na jugu Srbije.

JUG SRBIJE: STRATEŠKA TAČKA

Bujanovac

Jug Srbije je jedan od najnerazvijenijih regiona u Srbiji. Region čine tri opštine (ukupne površine 1249 kvadratnih kilometara) u kojima je tradicionalno dominiralo albansko stanovništvo. To su Bujanovac, Preševo i Medveđa. Prema popisu stanovništva iz 2002, u Preševu Albanci su bili zastupljeni sa 89 procenata, dok u Bujanovcu živi 55 odsto Albanaca i, 34 odsto Srbi i oko 10 odsto Roma. U Medveđi dominiraju Srbi (67 odsto). Albanci su bojkotovali popis 2011. godine, zbog toga što se, kako ističe Orhan Redžepi, tadašnji zamenik predsednika Skupštine Preševa, tokom prethodna dva popisa stanovništva na jugu Srbije manipuliralo, tako što se stalno umanjivao broj Albanaca.¹ U međuvremenu je zaista i došlo do značajnog smanjenja broja Albanaca u tim opštinama: mnogi su otišli na Zapad u potrazi za poslom ili se iselilio na Kosovo. Zbog ekonomske situacije i siromaštva iseljavaju se i Srbi.

Jug Srbije ima strateški značaj za Srbiju, jer se nalazi na koridoru prema Vardarskoj dolini. Srpski nacionalisti teritoriju južne Srbije smatraju važnom geostrateškom tačkom. Ističu da nije slučajno to što Amerikanci imaju vojnu bazu Bondstil na Kosovu, a Rusi traže to isto za Niš, jer je to ključni geopolitički region na širem balkanskom području. Oni smatraju da “ko drži smer Morava-Vardar, geostrateški kontroliše kičmu Balkana, otuda i izuzetan značaj juga Srbije”. Takođe ističu da je Morava “mekani trbuh” Srbije i da je Srbija, odsečena od mora, u nepovoljnom geostrateškom položaju. Ako Srbija želi da sačuva centralnu ulogu na Balkanu, mora da uloži daleko veća sredstva u razvoj juga Srbije.²

Raspadom Jugoslavije bujanovačko-preševska oblast dobija još veći geostrateški značaj za Srbiju jer, kako ističu srpski geostratezi, ona se nalazi na važnom pravcu kojim Srbija obezbeđuje komunikaciju sa Severnom Makedonijom i

1 https://www.slobodnaevropa.org/a/albanci_na_jugu_srbije_bojkotuju_popis/24344652.html

2 Geopolitika, Slobodan Igić, “Srbi i Makedonci”, april 2012.

Grčkom. Isto tako, komunikacija Srbije sa Srbima iz Kosovskog pomoravlja vodi preko Bujanovca i Preševa.³

Albanci na jugu Srbije nikada nisu bili integrisani u lokalnu administraciju – u policiju, sudstvo, javna preduzeća. Za vreme Miloševićevog režima bili su posebno ranjiva grupa i izloženi represiji, kao i Albanci na Kosovu.

Preševska dolina je od početka krize u Jugoslaviji bila deo kosovskog pitanja. Homogenizacija Albanaca osamdesetih godina prošlog veka, obuhvatila je Albance i na jugu Srbije. Nakon što je počeo raspad Jugoslavije sve republike, uključujući i Kosovo, su podnele zahtev Badinterovoj komisiji za priznanje statusa nezavisnosti. Slovenija, Hrvatska, Bosna i Makedonija su ga dobile, dok zahtev Kosova nije ni razmatran. Albanci na jugu Srbije su 1992. godine sproveli referendum o autonomiji.

Jug Srbije je postao neuralgična tačka otvaranjem pitanja statusa Kosova. Nakon NATO intervencije (1999), stabilnost tri opštine (Preševo, Bujanovac, Medveđa) je direktno povezana sa rešavanjem kosovskog statusa. Na obe strane, srpskoj i albanskoj, čekalo se na podelu koja bi ove tri opštine stavila u sasvim drugi kontekst. Kako je za srpsku stranu ovaj region od strateškog značaja, prioritet Beograda nakon intervencije bio je smanjivanje broja Albanaca u te tri opštine. U tome se uspelo samo delimično (osim u Medveđi). Reakcija na to bila je pobuna Albanaca 2000–2001. godine.

Zbog toga je ovaj region dobio poseban tretman nakon NATO intervencije, kada se srpska država povukla sa Kosova, i nakon što je proglašena nezavisnost Kosova, međunarodno priznatog od velikog broja zemalja. U tom ključu treba sagledavati i specifičan položaj Albanaca u tim opštinama, jer ih Beograd percipira kao “nepoželjnu” manjinu. Stabilizacija ovog regiona se sagledava kroz stalne pokušaje da se relativizuje ili marginalizuje svaka mogućnost dominacije albanskog faktora.

3 Dušan Proroković, Geopolitika Srbije, Službeni glasnik, 2018.

POČETAK POLITIČKOG PLURALIZMA 1990. GODINE

Na početku političkog pluralizma u Srbiji, Albanci na jugu Srbije, osnovali su 5. avgusta 1990, u Preševu Albansko demokratsko udruženje, koje je kasnije pre-raslo u Demokratsku partiju Albanaca (DPA). Za predsednika je imenovan Ali Ahmeti, profesor biologije u Obrazovnom centru “Skënderbeu” u Preševu. Zbog svoje posvećenosti odbrani promene imena ovog obrazovnog centra, Ahmeti je otpušten sa posla godinu dana pre dolaska na čelo DPA. Zbog svojih aktivnosti Ahmeti je došao na udar Miloševićevog režima zbog čega je napustio Preševo i otišao u Nemačku.

U Preševu je osnovana i Partija za demokratsko delovanje (PDD) na čijem je čelu bio Riza Halimi sve do 2018. Halimi i još 10 profesora albanske nacionalnosti izgubio je posao zbog toga što su se protivili promeni imena Obrazovnog centra “Skënderbeu”.

I Ahmeti i Halimi su bili u stalnoj komunikaciji sa akademikom Rexhepom Qosjom, Ademom Demaçijem i rukovodstvom Demokratskog saveza Kosova (naj-češće sa Fehmi Aganijem i Ali Aliuom), kako bi “uskladili aktivnosti nacionalnog karaktera i sa opštim nacionalnim pokretom u bivšoj Jugoslaviji”.⁴

Partija za demokratsko delovanje (PDD) bila je široko prihvaćena kao ogranak Demokratskog saveza Kosova (DSK). Halimi ističe da je PDD “od formiranja imala direktnu saradnju s DSK, ali da su pokušali ostvariti bliske kontakte i sa drugim političkim subjektima na Kosovu”.⁵ Riza Halimi je upozoravao “da se ne sme

4 Skënder Latifi, *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshvës, Prishtinë 2006* (u prevodu Putovanje po Preševskoj dolini).

5 Ibid.

zaboraviti da su i oni deo teritorija gde su Albanci autohtoni”!⁶ Albanske partije na jugu Srbije zahtevale su da budu deo kosovske vlade, ali DSK nije pristao na to.

Međualbanske tenzije su dovele do razdora između dve albanske stranke posebno povodom prvih višestranačkih izbora u Srbiji u decembru 1990. PDD je izašla na izbore, a DKP je bila protiv izlaska. PDD je preuzela lokalnu vlast u Preševu i obezbedila jedan mandat u Skupštini Srbije. Behlulj Nasufi je tako postao jedini albanski poslanik na republičkom nivou koji je predstavljao Albance sve do 1997.

REFERENDUM O AUTONOMIJI

Nakon neuspeha Haške konferencije (1991) na kojoj je Srbija odbila dokument koji je u velikoj meri išao u susret njenim interesima, Badinterova komisija je proglasila republičke granice međunarodnim. Uspostavljanjem “tvrde” granice između Srbije i Makedonije uveliko je promenilo i status Albanaca u opštini Preševo.⁷ Naime, Preševo i Bujanovac su tada postali važan geopolitički čvor, ali je istovremeno, s novouspostavljenim međunarodnim granicama prekinuta teritorijalna celovitost Albanaca koju su imali u federalnoj Jugoslaviji. Albanci na jugu Srbije su, osim toga izgubili direktni oslonac u Kosovu na kojem je zavedena neka vrsta vanrednog stanja.

6 Nedeljnik, ZĚRI, 15 janar 2005, Prishtinë

7 Uspostavljanjem graničnih prelaza dva sela u opštini Preševo, Miratovac naseljen Albancima, i Slavujevac naseljen Srbima u to vreme dobili su na “značaju” i postala su dva najpopularnija naselja u ovom delu Srbije. Život Albanaca u Miratovcu je postao teži, prvenstveno zbog nemogućnosti slobodnog kretanja, ali i zbog imovine koja je ostala kao deo teritorije druge države. Međutim, za Srbe iz Slavujevca prelazak granice nije bio problem, a njihova deca su nastavila sa pohađem škole u selu Tatarinoc, koje je ostalo u Makedoniji.

U procesu dezintegracije Jugoslavije, Albanci na jugu Srbije su odlučili da organizuju referendum za teritorijalnu političku autonomiju “Istočnog Kosova” (kasnije odomaćeno kao “Preševska dolina”). Ali Ahmeti ističe da je “Ideja o autonomiji za tri albanske opštine bila proizvod političkih prilika i političke strategije albanskog faktora u bivšoj Jugoslaviji”. Koordinaciono veće albanskih političkih partija predvodio je Demokratski savez Kosova (DSK) na čelu sa Ibrahimom Rugovom. Ahmeti je smatrao da je “pitanje autonomije bilo predviđeno kao prelazna faza u stvaranju političkog identiteta ‘Istočnog Kosova’, koja bi se u završnoj fazi okončala ponovnim ujedinjenjem ovih teritorija sa Republikom Kosovo”.⁸

Nakon referenduma 22. marta 1992. godine sazvan je sastanak na kojem je trebalo “da se Skupština referenduma transformiše u Skupštinu za političku i teritorijalnu autonomiju sa pravom ujedinjenja sa Kosovom. Međutim, stranka Rize Halimija PDD nije prihvatila Skupštinu za autonomiju.⁹ Halimi je smatrao da Skupština za autonomiju ne bi uspela kao što nije uspela ni u Sandžaku, te da bi paralelne organizacije, poput onih na Kosovu imale katastrofalne posledice, jer bi došlo do potpunog čišćenja Albanaca sa juga Srbije.¹⁰

Politička volja Albanaca izražena na referendumu 1992, ostala je politički kapital koga su albanski politički akteri koristili prilikom svakih lokalnih izbora u Preševu, Bujanovcu i Medveđi dok je Skupština za autonomijuraspuštena.¹¹

8 Skënder Latifi, *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshvës*, Prishtinë 2006 u prevodu Putovanje po Presevskoj dolini.

9 Ibid.

10 Ibid.

11 Halil Selimi, . Skënder Latifi, *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshvës*, Prishtinë 2006 u prevodu Putovanje Podelapo Presevskoj dolini.

Uprkos učešću Albanaca u političkom životu Srbije, funkcionisanje lokalnih samouprava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi bilo je otežano, jer se nije mogla uspostaviti nikakva saradnja između Vlade Srbije i lokalne samouprave.

Monopol lokalne vlasti u Preševskoj dolini devedesetih bio je u rukama dvojice ili trojice srpskih lidera. Bilo je nezamislivo da Albanci preuzmu lokalnu vlast u Bujanovcu, iako su činili većinu. Jer, izborna mašinerija je u toj opštini stvorila takve mehanizme da albanski kandidat sa više hiljada glasova nije mogao osvojiti odborničko mesto, dok su srpski kandidati mesta osvajali i sa samo nekoliko stotina glasova.

PDD je uvek učestvovala na izborima, dok je DPA ostala verna bojkotu republičkih izbora. Međutim, 1993. godine, na decembarskim izborima PDD i DPA su uspele formirati zajedničku koaliciju koja se pokazala “produktivnom”, jer su tada Albanci Preševa, Bujanovca i Medveđe uspeli da obezbede dva albanska poslanika u Skupštini Srbije.

Međutim, građani srpske nacionalnosti u tim opštinama, posebno u Preševu, proglasili su sebe “žrtvom” i bojkotovali su lokalne izbore 1993. Jedan od srpskih odbornika je to objasnio sledećim argumentom: “Tokom poslednjeg mandata često smo se pitali: zašto smo u ovoj skupštini gde se govori strani jezik, jezik koji ne razumemo!”¹²

Vođa lokalnih socijalista Randel Veljković isticao se svojim antialbanizmom i bio je inicijator napada na obrazovanje na albanskom jeziku. Kada je devedesetih došao na čelo lokalne vlasti, preduzeo je kampanju proterivanja i ono malo Albanaca iz opštinske uprave, ali i iz drugih organizacija gde su Albanci bili zaposleni u simboličnom broju.

U međuvremenu, Jugoslovenska uedinjena levica (JUL) je za svog lokalnog šefa postavila Stojanča Arsića, lekara iz Bujanovca, koji je bio prihvatljiviji za albanske odbornike, ali i inače je imao dobru reputaciju u Bujanovcu. Lokalni

12 Ibid.

lideri PDD, koristeći podele i nesuglasice između srpskih stranaka, počeli su tražiti izlaz iz zatvorenog kruga koji je srpska država stvorila u ovoj opštini. Na izborima januara 1997. godine u Bujanovcu PDD (Riza Haljimi) sa 10 odbornika i lokalni ogranak JUL sa 13 odbornika su konstituisali lokalnu skupštinu. Socijalistička partija Srbije je dobila 14 odbornika i savezništvo PDD i JUL je bilo u funkciji sklanjanja nepopularnog kandidata SPS.

PODELA KAO OPCIJA OD POČETKA RASPADA JUGOSLAVIJE

Već devedestih godina se uveliko govorilo i pisalo o podeli Kosova, uključujući i mogućnost razmene teritorije. Informacije o ovoj temi bile su lansirane uz oprez. Prvi je o tome progovorio pisac i idelog srpskog nacionalizma Dobrica Ćosić. Ivan Mrkić, koji je bio šef Ćosićevog kabineta, izjavio je da je bivši predsednik SRJ Dobrica Ćosić s vođom Albanaca Ibrahimom Rugovom 1993. godine dogovorio podelu Kosova i Metohije, ali da je to sprečio Slobodan Milošević. Mrkić je otkrio da bi srpskoj strani pripalo oko 30 odsto Kosova i deo Metohije. On ističe: “Kad je Ćosić bio predsednik, počela je da se razvija ideja da dođe do podele Kosova i Metohije. Ćosić je uspeo da s Rugovom dođe do nekih preliminarnih dogovora. Ali, nije se razgovaralo o statusu. Istraživalo se koje su sve mogućnosti i onda je u tome bilo napretka. Rugova je hteo neki dogovor, ali je sve sprečeno političkim okršajem između Miloševića i Ćosića.”¹³

A zatim je i predsednik SANU Aleksandar Despić (1996) izašao sa predlogom o podeli. Episkop raško-prizrenski Artemije zajedno sa Dušanom Batakovićem tih godina obilazio je svetske metropole sa razrađenim mapama o podeli Kosova i razgraničenju Srba i Albanaca.

13 <https://net.hr/danas/hrvatska/politika/dobrica-cosic-je-jos-1993-dogovorio-podelu-kosova>

Selo u okolini Medveđe

Međutim, većina kosovskih lidera u to vreme javno je podržavala široku autonomiju za jug Srbije, izbegavajući da se izjasne na temu razmene teritorija. Ipak led je probio akademik Rexhep Qosja izjavom: “Zašto ne uključiti problem Istočnog Kosova u sklopu rešavanja kosovskog problema? Zašto problem Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi rešavati odvojeno? Siguran sam da bi to bilo bolje i za samu Srbiju da u potpunosti reši ovaj problem? Možda mislite da ‘albansko pitanje u Preševu, Bujanovcu i Medveđi uopšte ne postoji’”.¹⁴

Sa druge strane, profesor Fehmi Agani, koji je bio najuticajniji političar koji je nastupao u ime Kosova, u diskretnim razgovorima sa srpskom stranom, bio je mišljenja da “kosovska strana ne razmišlja o granicama, sem ukoliko Albanija,

14 Skënder Latifi, *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshvës*, Prishtinë 2006 u prevodu Putovanje Podela po Presevskoj dolini.

Srbija, Crna Gora i Makedonija žele tako nešto, onda se i naš koncept za rešavanje pitanja Albanca Preševa, Bujanovca i Medveđe i drugih teritorija menja ... podržali smo referendum tamošnjih Albanca i naravno podržavamo i eventualno spajanje tih teritorija sa Kosovom”.¹⁵

U međuvremenu, albanski političari u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, na različite načine su komentarisali ideju razmene teritorija. “Sve ove ideje u suštini deluju dezorijentirajuće i što više vremena prolazi veće je odstupanje od nacionalnog pitanja oslobođenja i neizbježnog i teritorijalnog ujedinjenja etničkih Albanaca”,¹⁶ izrazio je svoju skeptičnost Halil Selimi u leto 1996.

Ali Ahmeti, čelnik DPA u to vreme, nadao se rešenju konačnog statusa Kosova i u tom slučaju bi “nezavisnost Kosova dovela do ponovnog ujedinjenja teritorija Preševa, Bujanovca i Medveđe sa Kosovom, što bi automatski značilo odbacivanje opcije o razmeni teritorija”.¹⁷ Za predsednika Skupštine za autonomiju Ibrahima Kadriua, ideja razmjene teritorija je neprihvatljiva : “ Razmena Preševa i Bujanovca za Zubin Potok i Leposavić pogrešna je hipoteza. Prvo, Preševo i Bujanovac imaju oko 80.000 stanovnika, dok Zubin Potok i Leposavić imaju oko 17.000 stanovnika!”¹⁸

Lider lokalnih Albanca koji nije odbacio ideju o razmeni teritorija je bio predsednik Albanske demokratske partije, Zeqirja Fazliu. “Ideja o razmeni teritorija po meni. bila bi moguća a zavisi kako se to razume. Ako je reč o davanju Srbiji, Zubinog Potoka i Leposavića za Preševo, Bujanovac i Medveđu, bez stvarenja

15 Momcilo Petrović, *Pitao sam Albance*, Beograd 1996, str. 120.

16 Ibid, razgovor sa Haliljom Selijimijem 29 avgusta 1996 godine.

17 Skënder Latifi, *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshevës*, Prishtinë 2006 u prevodu Putovanje Podelapo Presevske dolini.

18 Ibid.

problema prinudnog razmeštanja stanovništva, onda bi ideja verovatno bila moguća i realna”.¹⁹

Tadašnji predsednik Kosova Ibrahim Rugova, odgovarajući na pitanje o mogućnosti razmene opština Leposavić i Zubin Potok sa opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, je izjavio (samo sedam meseci nakon referenduma): “Rešenje albanskog pitanja na ‘Istočnom Kosovu’ ostaje za budućnost, jer u ovom trenutku u Srbiji dominira logika rata, logika sile. Ono što Srbi traže za vlastiti narod primenjujući dvostruki standard, a ako se to odnosi na njih, to će se odnositi i na nas. Postoje razne opcije za podelu Kosova o kojima se razgovara u Beogradu, ali koje još nisu formalizovane”.²⁰

NATO INTERVENCIJA: PROGONI, UBISTVA, ŠTETE

Za vreme NATO intervencija sprovedeno je masovno etničko čišćenje Albanaca (oko milion). Antialbanska atmosfera je eskalirala za vreme intervencije. Albanci, koji su živeli u drugim delovima Srbije (Vojvodina, Beograd, jug Srbije) bili su izloženi zlostavljanju, intimidaciji i proterivanju.

Početkom NATO bombardovanja Albanci na jugu Srbije našli su se u vrlo teškoj situaciji. Preševo i Bujanovac su ipak mogli da održe međusobni kontakt, dok su veze sa Medveđom prekinute. U prvim danima bombardovanja Albanci iz Preševa i Bujanovca pomagali su kosovskim Albancima koji su preko ovih opština bežali u Makedoniju.

Procenjuje se da je nakon 24. marta 1999. godine oko 25.000 Albanaca napustilo Bujanovac, Preševo i Medveđu i otišlo na Kosovo, Makedoniju, a preko Sandžaka u BiH i Zapadnu Evropu. Armija je bila posebno aktivna u Preševu.

19 Ibid..

20 Nedeljnik “Jehona” oktobar-novembar, Trnovac, 1992.

Imovina Albanaca je pljačkana, demolirana i spaljena: 44 kuće i 20 drugih zgrada su zapaljene, a mnoge opljačkane. Osnovna škola u Cervjaku je demolirana. Lokalni centar je zapaljen, a pet radnji je uništeno i pokradeno u Ranatovcu. Sredinom aprila Jugoslovenska armija (JA) je zapalila 16 od ukupno 18 kuća u selu Bujić. Džamije u selu Miratovcu i Trnavi demolirane su i opljačkane. Veliki broj kuća je opljačkan u selima Trnava, Miratovac, Buštranje i Norca. JA je na silu i nezakonito konfiskovala veliki broj privatnih kuća u Miratovcu, Trnavi, Buštranji i Norci. Automobili su takođe oduzeti bez ikakvih potvrda.²¹

Srpske vojne snage su u rano proleće 1999. godine, minirale veliki deo puteva koji povezuju opštine Preševu, Bujanovac i Medveđu sa Kosovom. Pre intervencije, pripadnici raznih jedinica srpske vojske bili su smešteni u prazne kuće albanskih građana, koji su već godinama na privremenom radu po evropskim zemljama.

Iako Albanci na jugu Srbije tokom intervencije nisu pružali otpor, ipak su srpske snage i paravojne bande ubile 11 Albanaca, zapaljeno je niz sela u preševskom Karadaku, uz kosovsku granicu. Učinjena šteta privatnim objektima procenjena je na oko tri miliona eura. U opštini Medveđa zajedno sa okolnim selima je pre NATO intervencije živelo 5181 stanovnika, dok je nakon potpisivanja Kumanovskog sporazuma 12. juna 1999, ostalo samo 333 Albanaca. Nakon potpisivanja sporazuma oko 3000 građana Preševa, Bujanovca i Medveđa nije moglo da se vrati svojim domovima.

Veliki broj škola je potpuno ili delimično uništeno. Mnoge škole su izgubile učnike. Škola u Zarbincama koja je do marta 1999, imala 360 učenika, nakon intervencije nije imala nijednog. Broj učenika u Preševu je sa 240 pre rata, smanjen na 45. Dodatni je problem i nedostatak profesionalnog kadra. Albanci (njih 30) koji su bili zaposleni u preševskom zdravstvenom sistemu su otišli, ili su otpušteni za vreme rata.

21 Masovno bežanje Albanaca usledilo je nakon telefonskih poziva, ubistava civila, konfiskacije imovine, restrikcije slobode kretanja, intimidacije i zlostavljanja.

JUG SRBIJE POSLE NATO INTERVENCIJE

Nakon potpisivanja Kumanovskog sporazuma između Vlade Srbije i NATO (jun 1999), srpska vojska se povukla sa Kosova. Prema Sporazumu, na teritoriji Srbije formirana je demilitarizovana zona širine 5 km kako bi se sprečili incidenti. Pogranična zona, nazvana Kopnena zona bezbednosti (KZB), bila je dostupna samo lako naoružanoj srpskoj policiji. Prisustvo jedinica vojske i policije u regionu dovelo je do povećanih tenzija i antagonizama između Srba i Albanaca i do niza incidenata i kršenja ljudskih prava.

Seljaci koji su posedovali zemlju, livade i šume morali su imati specijalne dozvole (koje su važile samo jedan dan, a izdavala ih je JA) kako bi obrađivali svoju zemlju. Manje grupe vojnika upadale su na imanja i u sela. Sve to je ograničavalo slobodu kretanja, a time i obrađivanje zemlje. Albanci koji su živeli u selima u brdovitim krajevima nastavili su da se iseljavaju.

Albanska pobuna nana jugu Srbije (2000–2001) bila je reakcija na represiju srpske vojske i policije nakon potpisivanja Kumanovskog sporazuma, kao i pokušaj Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB) da internacionalizacije situaciju na jugu Srbije. OVPMB²² (brojala je između 700 i 1000 gerilskih boraca) delovala je u okviru Kopnene zone bezbednosti (KZB) uspostavljenog Vojno-tehničkim sporazumom koga su NATO i Beograd potpisali u junu 1999. Sukob je eskalirao u proleće 2001. godine, jer su obe strane provocirale, pa je to pretilo da preraste u oružani sukob. Dok je trajao sukob je odneo 60 ljudskih

22 Cilj OVPMB-a da pripaja dolinu Preševa Kosovu bio je reakcija na pokušaj Srba sa severa Kosova da iznude podelu Kosova. Budući da su Albanci iz Preševske doline uvek strepeli od toga da budu po strani u budućim razgovorima o konačnom statusu Kosova, potrudili su se da povežu budućnost doline sa konačnim rešenjem za Kosovo. U isto vreme, oni su takođe igrali ulogu uravnoteženja napora Srba da podelu Kosovo.

života (na srpskoj strani je poginulo 30 pripadnika vojske i policije, dok je na albanskoj strani pogunilo 30 pripadnika OVPMB).

Oružana pobuna uspešno je zaustavljena zajedničkom akcijom tadašnjih beogradskih vlasti (premijer Zoran Đinđić i potpredsednik vlade Nebojša Čović koji je bio direktno zadužen za operaciju) u saradnji sa UNMIK, KFOR, NATO i drugim međunarodnim akterima. Ovi naponi krunisani su Izjavom o demilitarizaciji (koju su potpisali Albanci) dok su Vlada SRJ i Srbije usvojile informaciju o ulasku Združenih snaga bezbednosti u Kopnenu zonu bezbednosti, kao i javnu izjavu "Amnestija je izlaz". Ova dva dokumenta su se kolokvijalno odomaćili kao *Končuljski sporazum*.

Albanci iz Preševske doline su strahovali da će biti isključeni iz razgovora o konačnom statusu Kosova. Suočeni sa činjenicom da je opcija podele i/ili razmene teritorije bila u opticaju sve vreme, albansko stanovništvo juga Srbije živelo je u političkom vakuumu sve do nezavisnosti Kosova (2008). S obzirom na to da Beograd nikada nije ni pomišljao na razmenu teritorija, Albanci u Preševskoj dolini su pokušali da nametnu svoj problem kao protivtežu naporima Beograda da podeli Kosovo. Većina oružanih incidenata koji su se dogodili u Preševskoj dolini tokom narednih godina bili su deo nastojanja Albanaca da Preševo stave na dnevni red pregovora o konačnom statusu Kosova.

Beograd je, međutim, nastavio sa svojom strategijom podele Kosova. Tako je Nebojša Čović, koji je vešto vodio pregovore na jugu Srbije, u maju 2001.²³ izneo plan podele Kosova na dva entiteta: srpski u kome bi se našla većina spomenika istorije, vere i kulture Srba i albanski, gde bi sa većinskom albanskom populacijom. Srpski entitet bi bio pod zaštitom jugoslovenske vojske i policije. Albanski entitet, koji bi imao najviši stepen autonomije, ostao bi pod zaštitom međunarodnih snaga. Granične trupe jugoslovenskih snaga i granične trupe KFOR usredsredile bi svoju

23 Na Međunarodnoj konferenciji "Bezbednost u Jugoistocnoj Evropi na pragu 21. veka" u Beogradu.

pažnju na sprečavanje upada sa jednog u drugi entitet. Ovaj predlog, kako kaze Čovic, podrazumeva “odricanje od maksimalističkih zahteva, odnosno i albanska i srpska strana treba da se odreknu iluzije da im pripada celo Kosovo”.²⁴

JUG SRBIJE U OPTICI SRBIJE, SEVERNE MAKEDONIJE I KOSOVA

Srbija i Makedonija su na sukob na jugu Srbije i Makedoniji (2001) gledale gotovo isključivo, kao na prelivanje nasilja sa Kosova i kao deo projekta Veliko Kosovo/ Albanija. Potpredsednik Vlade Srbije i predsednik saveznog i republičkog Koordinacionog tela za jug Srbije Nebojša Čović rekao je 2001. da su Albanci sa Kosova činili oko 60 odsto pripadnika oružanih formacija na jugu Srbije i da su “verovatno opsednuti idejom Velike Albanije”²⁵.

Mediji su generalno isticali da su Albanci iskoristili istorijsku priliku za pokretanje realizacije koncepta “svi Albanci u jednoj državi”. U Makedoniji je isticano da “nestabilna situacija na Kosovu rezultira izvozom terorizma ... u makedonsku državu” i, “ako međunarodna zajednica ne reši kosovsku krizu, ako ne bude konačnog i odlučnog udara, militantni ekstremizam će se nastaviti i Balkan će se još dugo suočavati sa destabilizujućim faktorom Kosova”²⁶.

Albanski lideri na Kosovu imali su drugačiji pristup krizi na jugu Srbije i u Makedoniji. Oni su to videli kao posledicu represije i diskriminacije Albanaca. Dugogodišnja frustracija zbog nerešenih problema albanskih zajednica u Srbiji i Makedoniji, kao i nedostatak političke volje za njihovo rešavanje, doveli su do nasilja kao jedinom načinu za rešavanje statusa Albanaca. Kosovski lideri su

24 Danas, 21. maj 2001.

25 NIN, 8. mart 2001.

26 Predsednik Makedonije Boris Trajkovski na sastanku sekretara za odbranu zemalja jugoistočne Evrope, održanog 5. aprila 2001. u Skoplju

osudili nasilje, ali su zahteve Albanaca na jugu Srbije i Makedoniji smatrali legitimim i zalagali su se za političko rešenje. Protivili su se promeni granica Kosova, Makedonije i Srbije i pozivali na poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta Srbije i Makedonije. Takođe su se protivili teritorijalnoj autonomiji Albanaca u Srbiji i federalizaciji Makedonije. Smatrali su da je antialbanski lobi lansirao tezu o Velikoj Albaniji i Kosovu, kako bi se diskreditovali Albanci i time uticali na konačni status Kosova.

PROGRAM VLADE SRBIJE ZA RAZREŠAVANJE KRIZE MIRNIM SREDSTVIMA ("ČOVIĆEV PLAN")

Intenzivne aktivnosti NATO i SAD rezultirale su mirovnim sporazumom između Albanaca i Srba, raspuštanjem OVPMB (Končuljski sporazum) i povratkom srpskih snaga bezbednosti u KZB. Istovremeno je donet takozvani Čovićev plan (usmeren na rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa)²⁷. Plan je počeo da se sprovodi uz učešće međunarodne zajednice, odnosno međunarodnih organizacija (poput OEBS) i pojedinih vlada, posebno vlade SAD.

Plan je imao za cilj da reši institucionalnu diskriminaciju i da integriše Albance u srpsku državu i natera ih da se odreknu "Istočnog Kosova". Glavne četiri odredbe plana bile su uklanjanje bilo kakve pretnje suverenitetu Srbije, bezbednost, sloboda kretanja i prava Albanaca da se vrate u Preševsku dolinu pod uslovom da se "teroristi" razoružaju i "region demilitarizuje", razvoj multikulturalnog i multikonfesionalnog društva i ekonomski i socijalni razvoj. Plan je predviđao integraciju Albanaca u društvenu, ekonomsku i političku zajednicu u periodu od tri godine.

27 Čović je svoj plan izneo na seminaru Helsinškog odbora za ljudska prava i Američkog instituta za mir, 30. januara u Beogradu

Koordinacioni centar je osnovan radi sprovođenja politike Vlade Srbije i bezbednosnih struktura. OEBS je igrao važnu ulogu u sprovođenju plana. Policija koja je godinama maltretirala albansko stanovništvo bila je u posebnom fokusu. Država je zadržala prisustvo na jugu Srbije preko regionalne policijske uprave zadužene za nadzor multietničke policije, zajedno sa Vojskom Srbije i specijalnim snagama Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), tj. Žandarmerijom.

Plan je u početku obezbedio napredak u sve tri opštine, posebno u Bujanovcu. Održani su lokalni izbori i uspostavljen tv-kanal i štampani mediji na albanskom jeziku. Napredak je postignut i u integraciji Albanaca u pravosuđe, lokalnu policiju i druge službe.

Međutim, multietnička policija je delovala pod senkom Žandarmerije koja je koristila svaku priliku (u zavisnosti od političke situacije) da svojevolejno hapsi Albance, pritvara ih pod raznim optužbama i maltretira na druge načine. Potpredsednik Koordinacionog tela Sima Gazikalović tada je tvrdio da je Žandarmerija “bila u konkurenciji” sa lokalnim policijskim snagama u sektoru bezbednosti i da Koordinacioni centar Vlade Srbije nije funkcionisao. Prema njegovom mišljenju, “srpska država nije rešila nijedan problem na jugu Srbije na sistemski način ... i pravi iste greške koje je napravila na Kosovu, odnosno ne radi ništa korisno na terenu”. Kao ilustraciju, Gazikalović je rekao da nijedan Albanac iz tri opštine nije dobio zajam iz Fonda za razvoj Srbije i da nijedan Albanac nije mogao učestvovati u procesu privatizacije.²⁸

Uprkos Čovićevom *planu* i ulaganjima međunarodne zajednice, ekonomska situacija na jugu Srbije nije se poboljšala. Iako je postojao priličan broj međunarodnih donacija za izgradnju institucija, vrlo malo je učinjeno na oživljavanju ekonomije koja je i dalje ostala glavni uzrok svih problema koji podjednako muče Albance i Srbe.

28 Ibid.

PRIŽELJKIVANJE BEOGRADA: VELIKA ALBANIJA

Beograd je uvek težio da nađe partnera u Albaniji za podelu Kosova. Teze o albanskoj ambiciji da stvore Veliko Kosovo/Albaniju uvek su bile interes Srbije u cilju očuvanja sopstvenih aspiracija prema susedima. Početkom marta 2001. godine srpski štampani mediji, u pokušaju da prikažu Albance kao ključni destabilizujući faktor na Balkanu, objavili su seriju članaka o pojavi oružanih albanskih grupa u Crnoj Gori i mape Velikog Kosova/Albanije koje obuhvataju istočne delove Crne Gore, jug Srbije, Kosovo, zapad Makedonije i Albaniju.

Profesor dr Slavenko Terzić, bivši direktor Istorijskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, izjavio je da je “albanska mafija, nakon mirne faze stvaranja Velike Albanije etničkim čišćenjem Srba sa Kosova i Metohije u periodu SFRJ, ušla u novu fazu, iza koje stoji SAD i NATO, a oružane borbe se sada šire na vranjski sliv, zapadni deo Makedonije i u dogledno vreme moguće i na Crnu Goru, a možda čak i na grčki Epir”.²⁹

Dobrica Ćosić je dugo zagovarao podelu Kosova između Srbije i Albanije. Svoj stav je predstavio u nekoliko navrata, posebno u razgovorima Beograda i Prištine o statusu Kosova. Njegov stav se može sažeti na sledeći način: “Najkraće rečeno: ja sam rešenje vekovnih antagonizama između Srba i Albanaca na Kosovu i Metohiji video u kompromisu istorijskog i etničkog prava. Taj kompromis podrazumeva pravo Albanaca da se ujedine sa svojom maticom Albanijom, sa teritorijama na kojima su većina. Teritorijalna podela Kosova i Metohije i razgraničenja Srba i Albanaca treba da se ostvari bez težnji za etnički čistim teritorijama, a sa reciprocitetom u sadržajima i oblicima garantovanih nacionalnih i građanskih prava za manjine. Kosovo u Srbiji, koja je biološki klonula i u demografskoj depresiji, za

29 Svedok, 3. april 2001.

dve decenije pretvorilo bi Srbiju u federaciju dve nacije sa permanentnim suprotnostima. Život u takvom društvu bio bi naporan, a progres usporen”.³⁰

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić³¹ je prilikom posete Makedoniji (2012) ponovio tezu o projektu Velike Albanije. Rekao je da, “pravi se albanska država na teritoriji Balkanskog poluostrva koja još 30 godina neće biti uređena kao Makedonija i Srbija i za tih 30 godina svašta će da se desi”. Upozorio je svoje makedonske domaćine da će “kada [Albanci] ostvare svoja prava u okviru teritorije Srbije, pozivati se na ta prava u svim ostalim državama. Kako se može reći da imaju pravo na vlastitu državu na Kosovu, ali ne i u Makedoniji, kako se može reći da imaju pravo na državu na teritoriji Kosova, ali da nemaju pravo na autonomiju u Grčkoj ili Crnoj Gori “³²

BEZBEDNOSNI IZAZOVI JUGA SRBIJE

Opštine na jugu Srbije (Preševo, Medveđa, Bujanovac), kad je reč o bezbednosti Srbije, percipirane su kao područje nestabilnoisti, pre svega zbog mogućnosti prelivanja nestabilnosti sa Kosova. Migrantska kriza i sukob u Kumanovu (2015)³³ učvrstili su strahovanja zvanične Srbije da je taj region bezbednosno kri-

30 Dobrica Ćosić interview with Večernje novosti, 20 March 2008

31 Predsednički mandat 2012–2017

32 <http://arhiva.alo.rs/vesti/politika/nikolic-prave-albansku-drzavu-od-balkana/2307>.

33 2015. godini došlo je do oružanog sukoba u gradu Kumanovu, između naoružane grupe Albanaca i policije, koji se smatra najkrvavijim incidentom nakon sukoba u 2001. godini, između snaga bezbednosti i albanskih pobunjenika, ali nije doveo do širih etnički motivisanih sukoba. Mnogi veruju da je vlada umešala svoje prste u ovaj sukob, kako bi odvratila pažnju od političkog udarca nanetog premijeru Nikoli Gruevskom. Do sukoba je došlo usred političke krize izazvane tvrdnjama opozicije da je Gruevski naredio nezakonito prisluškivanje oko 20.000 građana.

tičan. Posebno i zbog toga što to područje naseljava albansko stanovništvo koje socijalno, politički i ekonomski gravitira ka Kosovu.

Nakon sukoba u Kumanovu (Makedonija) 2015. godine pitanje bezbednosti ponovo je došlo u prvi plan. Beograd je promptno reagovao uzimajući stranu zvanične Makedonije. Sukob je iskorišten kako bi se još jednom lansirala teza o stvaranju Velike Albanije, čemu su mediji posvetili veliku pažnju. Srpski mediji su neobjektivno izveštavali o sukobu, izbegavajući činjenicu da su se i Makedonci i Albanci pobunili protiv vlade, te da u aktuelnoj vladi učestvuje i albanska partija. Ovakve teze utiču i na tretman Albanaca u svim zemljama u okruženju i stalno se sugerše da imaju rušilačku ulogu. To važi i za jug Srbije.

Većina komentara u srpskim medijima se bavila mogućnošću preliva sukoba u Srbiju preko Albanaca na Kosovu i na jugu Srbije, dok su bezbednosne službe Srbije javnost obaveštavale da je Srbija bezbedna i da nema indicija da se kriza iz Makedonije može preneti u zemlju. Predsednik Odbora za Kosovo Milovan Drecun je tada izjavio da je vojska na jugu zemlje pojačala stepen borbene gotovosti i da je sposobna da održi stabilnost. On je ocenio da nije “uočeno formiranje naoružanih albanskih terorističkih grupa na području Preševa, Bujanovca i Medveđe i da su se Albanci ponašali veoma odgovorno, da je oko 700 Albanaca sa područja Kumanova jedno vreme bilo na jugu centralne Srbije i da nije bilo nikavih incidenata”.³⁴

Migrantska kriza je dodatno podigla bezbednosni nadzor tog regiona. Prema nekim podacima jedno vreme je preko Preševa ulazilo u Srbiju između 5000 i 7000 ljudi.

Vojna baza “Jug” kod Bujanovca otvorena je 2009. godine i doživljava se kao važan punkt za očuvanje bezbednosti u samoj Srbiji, posebno u kontekstu “velikoalbanskog projekta”. Baza je izgrađena u sporazumu sa Severnoatlantskim

34 <http://rs.n1info.com/a60798/Vesti/Nema-prelivanja-krize-iz-Makedonije-na-jug-Srbije.html>

savezom. Albanci iz Preševa i Bujanovca su svojevremeno negodovali zbog izgradnje ove baze uz argumentaciju da bi sredstva uložena u bazu bila isplativija da su uložena u ekonomiju tog regiona. Na području opštine Preševo, prvu liniju odbrane administrativne linije čine baze: Cvore, Mučibaba, Ukmemet, Debelo brdo, Kozjak, Pečeno brdo i Mađere. U njihovoj zaleđini su Ševarske livade i policijski punktovi Depce, Oraovica, Reljan i Miratovac. Na teritoriji Bujanovca: Golema čuka, Dobrosin, Devojačka čuka i Kadrova čuka, sa Tašlakom i Guri gatom u pozadini i policijskim punktovima: Končulj, Dobrosin i Breznica. Sa teritorije Vranja administrativna linija se štiti bazama: Ornice, Jezerska mahala, Debela glava, Trstena i Vrtogoš.

U okviru baze otvoren je i Centar za simulacije za obuku multinacionalnih jedinica uz prisustvo generalpotpukovnika Frederik Ben Hodžisa, komandanta Kopnene vojske SAD za Evropu, koja je Vojsci Srbije donirala opremu vrednu 2,1 miliona dolara.³⁵ Pripadnicima multinacionalnih snaga iz cele Evrope, koji se ovde obučavaju za složene operacije u raznim zemljama sveta, Centar pomaže da se najpre sredstvima simulacije u kabinetima upoznaju sa onim što ih čeka na terenu.³⁶

Odlukom NATO, Srbija je potpisala i sporazum o ukidanju zone zabrane letova na jugu Srbije i time je povratila teritorijalni integritet nad delom svog vazdušnog prostora. To znači da Beograd koristi taj deo vazdušnog prostora bez prethodne saglasnosti KFOR, što je do skora bio slučaj. Ovakva odluka podrazumeva i patroliranje srpske vojne i policijske avijacije u nadgledanju područja uz granicu sa Severnom Makedonijom, Kosovom, kao i granice sa Crnom Gorom i Albanijom.

35 <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/otvoren-centar-za-simulacije-u-vojnoj-bazi-jug/lplsc94>

36 Isto.

JUG SRBIJE, KONAČNI STATUS I NEZAVISNOST KOSOVA

Pregovori o konačnom statusu Kosova počeli su u februaru 2005. Neposredno pre toga 61 od 66 članova Saveta iz Bujanovca, Preševa i Medveđe usvojio je izjavu kojom “Preševsku dolinu definišu kao ustavni i teritorijalni region”. Dokument jasno poziva na decentralizaciju u oblasti lokalne uprave, obrazovanja, zdravstva, pravosuđa, kulture i ekonomije. Takođe se poziva na povlačenje srpske vojske i policije iz regiona i izuzeće od služenja vojnog roka u srpskoj vojsci. Odbornici su zahtevali proporcionalnu zastupljenost u lokalnoj vladi, upotrebu nacionalnih simbola i poseban odnos sa Kosovom (uključujući mogućnost ujedinjenja sa Kosovom prema referendumu iz 1992. godine). Poruka sadržana u dokumentu bila je dovoljno jasna: ako Srbija ništa ne preduzme u vezi sa njihovim zahtevima, Albanci na jugu Srbije postaviće iste zahteve u okviru pregovora Beograda i Prištine. Tadašnji predsednik Srbije Boris Tadić to je odbio, jer su se, kako je rekao, pregovori odnosili samo na status Kosova.

Političari iz Prištine i Preševa izrazili su se vrlo jasno: “Naši zahtevi biće radikalniji ako se samo Kosovo podeli”. Koordinator pregovaračkog tima kosovskih Albanaca, Blerim Shala izjavio je: “Ako je Kosovo podeljeno, što znači aneksiju njegovog severnog dela od strane Srbije,” istočno Kosovo odnosno “Bujanovac i Preševo mora pripasti Kosovu”.

Posle proglašenja nezavisnosti, Kosovo je ušlo u fazu učvršćivanja svoje državnosti, što je Srbija želela da spreči po svaku cenu. Zbog toga je Beograd usredsredio diplomatski napor na lobiranje protiv priznavanja Kosova. Odluka da od Međunarodnog suda pravde u Hagu zatraži savetodavno mišljenje o odluci o nezavisnosti bila je deo tog napora.

Međutim, stvarni cilj Beograda bio je da obnovi dijalog sa Prištinom, uz pritisak na podelu Kosova, kojom bi sever Kosova ostao Srbiji.

STRATEGIJA ZA INTEGRACIJU SEVERNOG KOSOVA NASPRAM PODELE KOSOVA

Posle proglašenja nezavisnosti Kosova, kosovska vlada zajedno sa Međunarodnom civilnom kancelarijom je napravila plan za integraciju severnog dela Kosova u institucije Republike Kosovo. U dokumentu pod nazivom “Strategija za sever Kosova”, između ostalog stoji da je decentralizacija, tj. formiranje odvojene opštine Severna Kosovska Mitrovica, najvažniji korak u nastojanjima Prištine da preuzme kontrolu nad severom. Namera autora bila je da pokaže Srbima koji žive u tom delu Kosova da bi decentralizacija bila u njihovom najboljem interesu, odnosno da akcenat stavi na “praktične koristi” decentralizacije, kako bi se prevazišao najveći problem – “osećaj da osnivanje nove opštine Severna Mitrovica takođe znači prihvatanje nezavisnosti Kosova”.³⁷

Beogradsko odbijanje Strategije za integraciju severa Kosova podstaklo je Albance na jugu Srbije da ponove svoj stav s početka 2000. godine. Predsedavajući Skupštine Kosova Jakup Krasniqi rekao je da bi Srbi, ukoliko žele da se otcepe, morali da budu svesni da su Albanci u Preševu i Bujanovcu spremni da se ujedine sa Kosovom. Rekao je da bi razmena teritorija “trebalo da bude izvršena uzajamnim dogovorom i u saradnji ne samo sa lokalnim Srbima, već i sa političarima u Beogradu”. Izjava ukazuje da bi Beograd, koji drži jug Srbije pod stalnim “nadzorom”,³⁸ mogao da se suoči sa novim pritiskom na teritorije koje je uvek smatrao strateški važnim.

37 https://www.slobodnaevropa.org/a/strategija_sever_kosova_podrska/1941337.html.

38 www.B92.net, 10 February 2010.

PRAVI PROBLEMI TRI OPŠTINE

Prešovo

U traženju svojih građanskih prava Albanci na jugu Srbije se oslanjaju na Plan za mirno rešavanje krize na prostoru juga centralne Srbije ili, kako ga Albanci, zovu tzv. 'Končuljski sporazum' (2001)³⁹ kojim se savezna vlada (SRJ) obavezala da će realizovati prava Albanaca, zatim sporazum iz 2007. godine o reorganizaciji Koordinacionog tela za Preševo, Bujanovac i Medveđu i integrisanju Albanaca u državne i javne institucije, te "Plan od sedam tačaka" iz 2013.

Situacija na jugu Srbije je trenutno možda mirna, ali problemi koji okružuju region i dalje postoje i dugoročno, region čine nestabilnim.

Srbija je prva u Evropi po broju siromašnih građana; iza prosečne stope siromaštva od 25 odsto kriju se velike razlike između pojedinih delova zemlje. Mapa siromaštva, publikacija sa istoimenim nazivom koju je Svetska banka izradila u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku,⁴⁰ pokazuje da je siromaštvo najviše zastupljeno u regionu Južne i Istočne Srbiji, jer se tri od četiri najsiromašnija okruga, sa stopama siromaštva iznad 40 odsto, nalaze upravo tamo (Jablanički, Pčinjski i Toplički).

Jug Srbije je jedan od najnerazvijenijih regiona u Srbiji, sa lošom infrastrukturom i malim izgledima za ozbiljne investicije koje bi oživele ovaj region. Osim toga, te opštine, pre svih Bujanovac i Preševo, gde je udeo stanovništva na radu u inostranstvu još 1981, i 1991, bio primetno viši od republičkog proseka, spadaju u najsiromašnije opštine.

I Albanci i Srbi odlaze u potrazi za poslom. Region je opterećen i nerasčićenim odnosima iz prošlosti. Tenzije između Albanaca i Beograda su stalne bez obzira na obećanja koja dolaze iz Beograda. Osim toga Albanci, kao i Srbi na severu Kosova, su taoci nerešenog odnosa Beograda i Prištine. Mada bi Briselski sporazum trebalo da stabilizuje status i jednih i drugih, situacija na terenu se veoma

39 Radi se o Izjavi o demilitarizaciji koju je potpisao samo OVPMB.

40 Mapa siromaštva u Srbiji. Metod i ključni nalazi. 2016. Republički zavod za statistiku i Svetska banka.

sporo menja ili se uopšte i ne menja. Životni problemi sa kojima se suočavaju Albanci (nostrifikacija diploma, udžbenici i sl) ukazuju da još nema suštinske normalizacije odnosa između Prištine i Beograda.

Albanci se žale na česta hapšenja, zato što ističu albansku zastavu na proslava-ma. Hapsili su mladiće koji su slavili pobjedu nogometne reprezentacije Albanije. Žale se da nemaju pristup IPA fondovima, da se njihova imena pišu ćirilicom, svi sudski postupci se vode samo na srpskom jeziku, iako zakon garantuje i upotrebu albanskog jezika. Traže da Srbija počne poštovati vlastiti Ustav i ljudska prava zagarantirana evropskim i drugim međunarodnim aktima. Pod lupom su i Albanci s juga Srbije koji rade na Kosovu, policija ih dugo zadržava na graničnim prelazima ili vraća sa granice.

Predsednik opštine Preševo Ragmi Mustafa ističe da na jugu Srbije od 2000, do 2021. godine nijedna vlada Srbije nije učinila ništa da reši najveći broj problema na tom području, posebno političkih, a da sadašnja pogotovo to ne čini. Kaže da nijedna od 13 tačaka iz sporazuma o prekidu sukoba na jugu Srbije nije rešena.⁴¹

Albanci u Bujanovcu i Preševu ni gotovo 20 godina nakon sukoba nisu zadovoljni svojim položajem u Srbiji. Oni zvaničnom Beogradu zameraju sporu integraciju u državne institucije, probleme oko ostvarivanja kolektivnih ljudskih prava i ekonomsku zaostalost. Shaip Kamberi je kao predsednik opštine Preševo svojevremeno isticao da ponekad, "imam utisak da nas Beograd tretira kao strani element, kao da smo nepoželjni u Srbiji".⁴²

U opštini Preševo stopa nezaposlenosti približila se broju od 60 odsto, a u Bujanovcu je prešla 40 odsto. U ove dve opštine broj stanovnika opada od 1991. godine zbog odlaska radno sposobnog stanovništva u druge zemlje i najveće gradove Srbije, ali i zbog niskog prirodnog priraštaja.

41 <http://www.naslovi.net/2015-12-16/akter/mustafa-ova-vlada-ne-resava-probleme/17718507>.

42 <https://javno.rs/istrazivanje/srbi-i-albanci-na-putu-za-zapadnu-evropu>.

Nexhat Behluli, biznismen iz sela Lučana, kaže da je slična situacija i u ostalim selima uz kosovsku granicu. “Mladi masovno odlaze u Zapadnu Evropu, pre svega u Nemačku. Radi se najviše o vozačima, automehaničarima, zidarima... Dobijaju prvo vizu na šest meseci i onda se vrate sa 10.000 evra ušteđevine, a to je novac koji u Srbiji ne mogu da zarade”.⁴³

Kako mnogi problemi nisu rešeni Albanci se sve više okreću za pomoć međunarodnim akterima, EU i SAD i traže da njihovi problemi budu rešavani i u okviru dijaloga Beograd – Priština. Oni smatraju da odnosi Beograd – Priština ne mogu da se normalizuju bez Preševske doline i da je albansko pitanje na jugu Srbije istovetno srpskom pitanju na severu Kosova.⁴⁴ Ignorisanjem njihovih problema Beograd ih sprečava da budu legitimni građani Srbije.⁴⁵ Sagovonici HO, smatraju da je na jugu Srbije “sve blokirano jer se ne zna šta će biti u dijalogu između Srbije i Kosova”.

Zapadne ambasade prate situaciju na jugu Srbije, otuda i česte posete njihovih predstavnika ovom regionu. Nemački ambasador Tomas Šib (Thomas Schieb) je prilikom posete ovim opštinama istakao da je stanje ekonomije u njima nezadovoljavajuće, “za razliku od političke situacije koja je stabilna”.⁴⁶ On je takođe nagovestio da će uraditi sve kako bi što veći broj investitora iz njegove zemlje otvorio pogone na jugu Srbije i omogućio ublažavanje nezaposlenosti, prvenstveno mladih ljudi, što je na ovom području najteži problem.⁴⁷

43 <https://javno.rs/istrazivanja/srbi-i-albanci-na-putu-za-zapadnu-evropu>.

44 <https://www.slobodnaevropa.org/a/mustafi-zloupotreba-zakona-u-srbiji-za-politi%C4%8Dki-progon-albanaca/31129112.html>.

45 Šćiprim Arifi, <https://www.slobodnaevropa.org/a/mustafi-zloupotreba-zakona-u-srbiji-za-politi%C4%8Dki-progon-albanaca/31129112.html>.

46 <https://www.infovranjske.rs/info/ambasador-nema%C4%8Dke-te%C5%A1ka-ekonomska-situacija-na-jugu-srbije>.

47 Ibid.

Američki ambasadaor Entoni Godfri (Anthony Godfrey) je prilikom posete ovom regionu takođe poručio: “Insistiramo na poboljšanju ekonomske situacije na jugu Srbije i sprečavanju odlazaka ljudi sa ovog područja”.⁴⁸

Vlada Kosova je najavila osnivanje Kancelarije za pomoć građanima opština Bujanovac, Preševo i Medveđa u Prištini koja bi se njima bavila. Čeka se da premijer Albin Kurti to i realizuje. Veliki broj Albanaca koji su iz Preševa otišli na Kosovo posle 2001, nisu se vratili, nisu registrovani i pravno su nevidljivi građani na Kosovu.

Ta kancelarija bi trebalo da pomaže opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, kao što je Vlada Kosova pomogla za vreme pandemije sa 500.000 eura (200.000 eura je dobilo Preševo, 200.000 Bujanovac i 100.000 Medveđa).⁴⁹ Oni očekuju pomoć i od Vlade Srbije. Pandemija je pokazala potrebu za bolnicom. Taj projekat, kao zahtev Albanaca nalazi se u “Planu sedam tačaka” koje su usaglašene s Vladom Srbije. Sagovornici HO kažu da postoji i strah od odlaska u zdravstvene instiucije u Niš ili Beograd, i da im zdravstveni radnici često govore “zašto ne idete na Kosovo da se lečite”. Mnogi i odlaze na lečenje u Gnjilane, gde plaćaju zdravstvene usluge. Naime, sedma tačka se odnosi na organizovanje sistema sekundarne zdravstvene zaštite za građane Preševa, Bujanovca i Medveđe. U Preševu je 2015. godine otvoreno porodilište, predviđeno “Čovićevim planom”. U porodilištu su zaposleni srpski lekari, dok Albanci koji su završili studije u Makedoniji moraju da nostrifikuju diplome, a postupak traje dugo.

Svakodnevna kampanja srpskih medija protiv Kosova i kosovskih Albanaca se odražava i na situaciju na jugu Srbije. Shaip Kamberi ocenjuje da hajka koju se

48 <https://www.infovranjske.rs/info/godfri-zaustaviti-iseljavanje-sa-juga?fbclid=IwAR1-ncAjvAI43ky5RLePoZgNGIFw9TQlqEXKepVd7ntzQBfE4kdQNssgWCA#.XilpI83oiPo.facebook>.

49 <https://www.juznevesti.com/Ekonomija/Kosovska-Vlada-uplatila-pola-miliona-evra-za-Presevsku-dolinu.sr.html>.

često vode mediji i državni zvaničnici prema Kosovu, utiče i na Albance u Srbiji.⁵⁰ Etnička distanca je u Srbiji najveća prema Albancima, i to decenijama unatrag. Kamberi ističe da se ništa po tom pitanju nije uradilo: “Mi živimo ovde, mi nastojimo da ostvarimo naša prava u okviru institucija sistema. Pokušali smo više puta da učestvujemo u dijalogu s Vladom, ali političko rešenje je jedino moguće naći ako ima političke volje u Beogradu. Takve volje mi do sada nismo videli”.⁵¹

POLITIČKI ŽIVOT

Politička scena na jugu se poslednjih godina konsolidovala. Sciprim Arifi, bivši predsednik opštine Preševo, ističe da se novo liderstvo “učvrstilo ne samo u Preševu, nego je pomoglo da se iskristališe politički spektar, pa se od 2015. godine prepolovio broj stranaka i sada imamo samo četiri. To je ne samo veliki uspeh za politički sistem, već i za stanovništvo koje je glasalo za te partije, i doprineo boljoj saradnji između stranaka. A, znamo da je uvek izazov sarađivati i raditi zajedno”.⁵² Takođe, ističe da “kao manjina u parlamentu sa samo tri predstavnika, mi ne možemo da ostvarimo neki značajniji uticaj, iako smo do sada zaista uradili dobar posao”.⁵³

U aktuelnom sazivu Narodne skupštine Srbije tri albanska poslanika sa predstavnicima bošnjačke manjine čine poslanički klub koji je ujedno jedina

50 <https://rs.n1info.com/vesti/a547948-kamberi-poruku-srpske-desnice-ubujanovcu-shvatio-sam-kao-poruku-vucica/>

51 Ibid.

52 <https://www.slobodnaevropa.org/a/%C5%A1%C4%87iprim-arifi-politika-brisanja-prebivali%C5%A1ta-albancima-u-srbiji-moralni-zlo%C4%8Din/31069346.html>.

53 <https://www.slobodnaevropa.org/a/%C5%A1%C4%87iprim-arifi-politika-brisanja-prebivali%C5%A1ta-albancima-u-srbiji-moralni-zlo%C4%8Din/31069346.html>.

opozicija gotovo jednostranačkom parlamentu (najveći deo opozicionih partija nije učestvovao na izborima 2020). Shaip Kamberi, poslanik sa liste “Demokratska alternativa Albanaca – ujedinjena dolina” (DAAUD) imao je nekoliko veoma važnih istupanja, u jednom je pozvao i “na suočavanje sa ratnim zločinima”, ali je već tokom trajanja govora upozoren da koristi rečnik koji, kako je naveo predsednik Skupštine Ivica Dačić, “nije primeren”.⁵⁴

Kamberi ocenjuje da je minimalna norma da država ima moralnu i političku obavezu da u procesu evropskih integracija rasvetli slučajeve masovnih grobnica i da se prema tom pitanju postavi civilizacijski.

Njegov govor u Skupštini Srbije, 28. oktobra 2020, izazvao je velik broj reakcija u javnosti i na društvenim mrežama. U njemu je istakao da takav parlament nije mogao proizvesti ni Slobodan Milošević i ocenio da je to tužno za demokratiju. Započeo ga je rečima “Mirëdita, dobar dan!” kako bi, kako je rekao, podsetio premijerku Anu Brnabić na pretnje desničara organizatorima istoimenog festivala i da na taj način pruži podršku festivalu.⁵⁵ Tom prilikom je ukazao i na “svakodnevni jezik mržnje, seksizam i ocrnjavanje opozicije”.⁵⁶

Kamberi je veoma ubedljivo ukazao na sve slabosti režima i istakao da je predsednik Vučić bio u Bujanovcu dva puta, jednom dok je bio premijer, jednom kao predsednik i nijednom nije posetio lokalnu samoupravu. Imao je sastanak samo sa ljudima iz SNS i to u jednom kaficu. Nije okupio Albance, nije došao u lokalnu samoupravu da od ključnih ljudi čuje probleme sa kojima se suočava stanovništvo te opštine. Kamberi kaže da ne “veruje da će se položaj Albanaca poboljšati ako jedan Albanac postane ministar. Ja verujem da će se položaj Albanaca poboljšati

54 <https://www.slobodnaevropa.org/a/30925752.html>.

55 Ibid.

56 Ibid.

kad ova država odluči da, srazmerno broju stanovništva u ovim opštinama, zaposli Albance u državne institucije”.⁵⁷

Na poslednjim lokalnim izborima Albanci su fromirali vlast u Bujanovcu i Preševu, dok je u Medveđi predsednik opštine Srbin. Nakon poslednjih izbora, Albanci su prvi put osvojili većinu u Bujanovcu i sami učestvuju u vlasti, dok u Medveđi, po prvi put u vlasti učestvuju samo Srbi. Srbi u Bujanovcu bojkotuju sve skupštinske odbore jer nisu u lokalnoj vlasti.

Izostao je dogovor o multietničkom sastavu opštinske vlasti, jer Beograd ne poštuje svoju obavezu o integraciji Albanaca u državne i javne institucije. Lokalni Albanci u sve tri opštine nemaju primedbe na odnose sa lokalnim Srbima. Ti odnosi su korektni i prijateljski, međutim, lokalna policija i državne institucije izvršavaju politiku Beograda koja je diskriminatorna prema Albancima.⁵⁸

EKONOMSKI OPORAVAK

Nije bilo značajnijeg ekonomskog oporavka ili razvoja tokom poslednje dve decenije u ove tri opštine. Većina državnih/društvenih preduzeća su ugašena. Privatizacija njih nekoliko, nije dala očekivane rezultate. Kako su godinama te firme bile u postupku likvidacije, sad propadaju. Firma Gumoplastika u Bujanovcu, na primer, je u stečajnom postupku 20 godina. Industrija duvana je prodana, ali i proizvodnja duvana je prestala, što je ugrozilo oko 300 porodica koje su od toga živele. Ugašena je i fabrika za preradu mesa JUGKOP.

Već duže se priča o banjskom turizmu i velikim potencijalima, ali su mnoge banje i rehabilitacioni centri proteklih godina propali, zarasli u korov, zatvoreni za turiste i pacijente, jer se između države i Fonda PIO, koji je prethodnih decenija izdvajao novac za njihovu izgradnju, vodio spor. Specijalna bolnica Gejzir,

57 <https://www.slobodnaevropa.org/a/30925752.html>.

58 Intervju Helsinškog odbora sa građanima u Medveđi, Bujanovcu i Preševu.

odnosno Sijerinska banja kod Medveđe je na spisku da bude prodana. Na godišnjem nivou ova ustanova ugosti po nekoliko hiljada turista, i spada u banje koje imaju najviše izvora i prirodnih gejzira.

Albanci nisu imali pristup privatizaciji. Žive od doznaka dijaspore koja još uvek pokazuje veliku solidarnost. Albanci iz dijaspore bi ulagali u ove opštine ali su vrlo nepoverljivi zbog raznih restrikcija i diskriminacije. Pasivizacija boravišta je takodje ograničavajući faktor.

Muharem Salihu (na slici), biznismen poreklom iz sela Tupale, u opštini Medveđa, koji živi i radi u Italiji, zakupio je prostor u okviru koga će u junu 2021, navodno biti puštena u pogon fabrika za proizvodnju čarapa. Fabrika će zapošljavati i Albance i Srbe, ukupno 400 radnika. Mašine su već postavljene, završena je i obuka radnika. Predsednik opštine Medveđa nijednom nije obišao ovu fabriku. Salihu je kupio nekoliko kuća u Sijarinskoj Banji, a planirao je da kupi i kompleks hotela u Sijarinskoj banji i rudnik Lece. Međutim, neki srpski mediji vode kampanju protiv Salihua, za koga kažu da je zadužen za sprovođenje albanskih planova u Medveđi.

Jedan od sagovornika HO je rekao da se stiče utisak da centralna vlast

u Srbiji kontroliše privredu na jugu Srbije, i da je “tako namestila da se na jugu ništa ne proizvodi”.⁵⁹

Infrastruktura, a time i povezanost ovog regiona sa centralnom Srbijom i Kosovom, značajno bi doprinela zainteresovanosti stranih investitora, posebno iz Nemačke. Gradonačelnica Preševa Ardita Sinani kaže da država ne subvencionise male i srednje biznise u Preševu, iako se opština nalazi na vrlo povoljnom mestu – na koridoru 10, na granici sa Severnom Makedonijom i Kosovom, i ima železničku stanicu.⁶⁰

Albanci se bave poljoprivredom, stočarstvom i trgovinom, ali im je otežan pristup tržištu, kako na Kosovu, tako i u Srbiji. Posledica širenja govora mržnje, predrasuda i stereotipa o Albancima, je i neodgovarajuća kupovina proizvoda koji imaju etiketu na albanskom zbog čega preševski proizvođači ne idu na tržište u druge gradove Srbije.

Zaposlenost Albanaca u javnim preduzećima i ustanovama je i dalje veoma niska. Posebno je uočljivo da nijedan Albanac nije zapošlen u Javnom preduzeću “Putevi Srbije”. Na naplatnoj rampi u Bujanovcu rade građani iz Niša i drugih gradova Srbije, a nema nijednog Albanca iz Bujanovca. U katastru u Bujanovcu ne radi nijedan Albanac, niti bilo ko u toj instituciji govori albanski. Na mestu sudija u Bujanovcu su 3 Albanci, od ukupno 15 sudija, i dva zamenika tužioca i samo jedan javni beležnik. U policijskoj stanici u Bujanovcu, samo je jedan Albanac zamenik komandira, a nema nijednog inspektora albanskog porekla. Preševski sud je premešten u Vranje, a jedino se saslušavanja mogu obaviti u Preševu.⁶¹

59 Intervju Helsinškog odbora.

60 Intervju Helsinškog odbora.

61 Intervju Helsinškog odbora.

NACIONALNI SAVET ALBANSKE MANJINE

U 2009. godini doneta su dva najvažnija zakona za ostvarivanje manjinskih prava: Zakon protiv diskriminacije i Zakon o savetima nacionalnih manjina. Prvi zakon je presudan za uspostavljanje građanske jednakosti, a drugi stvara osnovu za premošćivanje pravnog vakuuma sa kojim su se nacionalna veća suočila nakon isteka većine njihovih mandata. Zakon o zabrani diskriminacije takođe je bio jedan od preduslova za stavljanje Srbije na belu šengensku listu, dok Zakon o nacionalnim savetima omogućava sprovođenje lokalne manjinske samouprave.

Albansko nacionalno veće je osnovano 2010. Lista Rize Halimija osvojila je većinu glasova za Nacionalno veće. Neki albanski političari smatraju da nacionalni saveti ne mogu da rešavaju probleme. Međutim, drugi misle da neposredno izabrano nacionalno veće pruža veću legitimnost i na taj način može doprineti efikasnijem rešavanju mnogih problema u razgovorima s Vladom. Ulogu nacionalnog saveta vide uglavnom u očuvanju identiteta albanske manjine.

Nacionalni savet Albanaca finansira Vlada Srbije. Kako su Albanci bojkotovali popis stanovništva 2011, Vlada Srbije finansira ovaj savet uzimajući u obzir brojku od 5800, što odgovara broju Albanaca koji su se popisali. Nacionalni savet Albanaca podneo je tužbu Upravnom sudu, tražeći poništenje rešenja o određivanju sredstava za rad tog Saveta za 2017. godinu, navodeći da su im uskraćena sredstva koja im po zakonu pripadaju. Direktorka Kancelarije za ljudska i manjinska prava Suzana Paunović je tada podsetila da je uredbom Vlade o postupku raspodele sredstava iz budžeta Srbije za finansiranje i rad nacionalnih saveta, koja se primenjuje od 2010. godine, utvrđeno da se u postupku raspodele sredstava iz budžeta nacionalnim savetima nacionalnih manjina, broj pripadnika nacionalne manjine utvrđuje prema rezultatima poslednjeg popisa stanovništva.⁶²

62 [https://rs-lat.sputniknews.com/politika/20170516111191927-albanci-savet-srbija-tuzba./](https://rs-lat.sputniknews.com/politika/20170516111191927-albanci-savet-srbija-tuzba/)

Rigidni stav Vlade u odnosu na finansiranje Saveta u velikoj meri ograničava i njegove aktivnosti. Budžet se uglavnom svodi na plate zaposlenih. U međuvremenu je Vlada Albanije donela odluku “o redovnom finansiranju Nacionalnog saveta Albanaca” čime je pokazala spremnost da pomogne Albancima.⁶³

Ministarka za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog Gordana Čomić izjavila je da je cilj tog ministarstva unapređenje prava nacionalnih manjina koje će, kako je rekla, biti vidljivo u otklanjanju loših ocena iz relevantnih međunarodnih izveštaja i, što je mnogo važnije, u prihvatanju kritičkih opaski nacionalnih saveta manjina o tome šta je ministarstvo dužno da uradi, da bi oni normalno funkcionisali”.⁶⁴

Na mogućnost smanjenja bužeta za nacionalne savete za 20 odsto reagovali su svi saveti nacionalnih manjina.⁶⁵ Ragmi Mustafa je istakao da nacionalni saveti dobijaju sredstva od države za realizaciju programskih aktivnosti i režijske troškove, ali problem je što su ta sredstva nedovoljna i neredovna, zbog čega je pokrenuta inicijativa da ona u narednoj godini budu duplo veća nego sada.⁶⁶

Albanci na jugu Srbije imaju i probleme sa isticanjem nacionalnih simbola. Predsednik Nacionalnog saveta Ragmi Mustafa ističe da se pravni pritisci Vlade na Albance povećavaju iz dana u dan. On je dobio poziv na saslušanje u Prekršajnom sudu u Vranju, jer je okrivljen za kršenje zakona o zastavi Srbije – tačnije,

63 <https://beta.rs/politika/112014-mustafa-nacionalni-savet-albanaca-ce-se-finansirati-i-iz-budzeta-albanije>.

64 <https://www.slobodnaevropa.org/a/finansije-zajedni%C4%8Dki-problem-nacionalnih-saveta-u-srbiji/30968206.html>.

65 Prema rečima predsednicea Nacionalnog saveta hrvatske nacionalne manjine Jasne Vojnić, Srbija za 908.297 pripadnika nacionalnih manjina izdvaja 2,1 milion eura., dok Hrvatska za 328.738 pripadnika nacionalnih manjina izdvaja 5,7 miliona eura.

66 Ibid.

člana koji zabranjuje isticanje zastave strane države, ukoliko uz nju ne stoji zastava Srbije. Naime, 28. novembra 2020. godine, kao i prethodnih godina na Dan albanske zastave (državni praznik nezavisnosti Albanije), istaknuta je albanska zastava u sedištu Nacionalnog saveta Albanaca u Bujanovcu.⁶⁷

Savet je doneo odluku da je upravo ta zastava (zastava Albanije) zastava Albanaca koju ističu svakog 28. novembra. Mustafa smatra da time ne krše Zakon o izgledu i upotrebi grba, zastave i himne Srbije. Ono što je sporno, kako navodi, jeste da je “to politički motivisan progon kroz taj zakon, odnosno kroz taj član zakona”.⁶⁸ On napominje da Ustav Srbije u čl. 79. propisuje da nacionalne manjine same određuju svoje simbole i da imaju pravo da ih ističu.⁶⁹

Mustafa takođe naglašava da je samo on dobio poziv za prekršajni sud, pre svega zbog toga što je podneo žalbu Apelacionim sudu u Beogradu protiv ministra policije Aleksandra Vulina za govor mržnje i diskriminaciju zbog upotrebe reči “Šiptar”.⁷⁰ Sud je odbacio.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti Srbije Brankica Janković je pre šest i po godina donela mišljenje da je takvo obraćanje pripadnicima albanskog naroda uvredljivo, a prva pravosnažna sudska presuda u kojoj je reč “Šiptar” okarakterisana kao govor mržnje doneta je 2018. godine. Postoje tri sudske odluke (Višeg suda u Beogradu), prema kojima je reč “Šiptar” uvredljivog karaktera kojom se podstiče diskriminacija albanske nacionalne manjine.⁷¹

Shaip Kamberi, poslanik u Narodnoj skupštini Srbije i predsednik (PDD) povodom Vulinove izjave ocenjuje da je pravosudni sistem Srbije politizovan, jer je

67 <https://www.slobodnaevropa.org/a/mustafi-zloupotreba-zakona-u-srbiji-za-politi%C4%8Dki-progon-albanaca/31129112.html>.

68 Ibid.

69 Ibid.

70 Ibid.

71 Ibid.

dao i pravno-institucionalnu moć jeziku mržnje, netoleranciji i ksenofobiji nad Albancima uopšte, posebno onima koji žive u Srbiji”.⁷²

Međutim, nije reč samo o ministru policije, već i o većini narodnih poslanika, kao i medija. Upadljivo je ignorisanje problema Albanaca generalno. Albanci u svakoj prilici ukazuju na probleme i potrebu rešavanja vitalnih životnih problema Albanaca u Srbiji posebno Preševu, Bujanovcu i Medveđi.

Ragmi Mustafi smatra da “Albanci u Preševskoj dolini, pre svega, očekuju integraciju u institucije sistema i proporcionalnu zastupljenost u državnim organima srazmerno broju stanovnika u tom regionu, ali i rešavanje problema isticanja nacionalne zastave, upotrebe maternjeg jezika u državnim institucijama, kao i problema u oblasti informisanja, obrazovanja i kulture”.⁷³

Ragmi Mustafa ističe da je “Preševska dolina još uvek talac odnosa Beograda i Prištine. To najbolje pokazuju mere i kontra mere koje su preduzete i iz Republike Kosova kao i Republike Srbije, kojima su najviše bili oštećeni Albanci u Preševskoj dolini. Ekstremna centralizacija vlasti, kako kaže, prirodno, ima za posledicu institucionalnu i socijalnu dezintegraciju. Za sve direktore škola na albanskom jeziku, centara za socijalni rad, katastar, poreska i sve druge institucije koje bi trebalo da budu odgovorne građanima, primorano su naklonjene centralnoj vlasti. Zato što odluke o razrešenju i postavljenju donose resorni ministri, bez bilo kakvih konsultacija sa lokalnom samoupravom ili nekom političkom partijom.”⁷⁴

Nacionalni savet je u svojoj strategiji rada 2020–2025. godine, između ostalog, predvideo štampanje kataloga najčešćih albanskih imena i prezimena, ispisi-
vanje naziva ustanova i ulica dvojezično i upotrebu albanskog jezika u javnim institucijama, unapređenje informisanja albanske manjine pružanjem podrške

72 <https://www.slobodnaevropa.org/a/31092398.html>.

73 Ibid.

74 Ragmi Mustafa, intervju za Danas, 24. maj 2021. “Albanci na jugu i dalje taoci odnosa Beograda i Prištine”.

proizvodnji medijskih sadržaja na albanskom jeziku i profesionalizaciji medijskih radnika. U segmentu obrazovanja izdvojene su tri teme – obezbeđivanje udžbenika za osnovne i srednje škole, stručno usavršavanje i profesionalni razvoj nastavnika koji izvode nastavu na albanskom jeziku i priznavanje diploma. U oblasti kulture izdvojene su teme: izgradnja internet platforme “Digitalni muzej”, dopunjavanje knjižnog fonda na albanskom jeziku u javnim bibliotekama u tri opštine i osnivanje zavoda za kulturu.⁷⁵

Katalog je u međuvremenu završen i sadrži 3134 albanskih imena i 530 albanskih prezimena koja su pravilno ispisana na albanskom i na srpskom jeziku i u ćirilicnom pismu. Izradilo ga je Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave u saradnji sa Koordinacionim telom Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa, Nacionalnim savetom albanske nacionalne manjine i Misi-jom OEBS u Srbiji. Katalog će pomoći zaposlenima u bolnicama, porodilištima i matičnim službama, koje su u direktnom kontaktu sa predstavnicima albanske zajednice, u pravilnom ispisivanju njihovih ličnih imena u službenim dokumentima na albanskom i na srpskom jeziku, čime će doprineti efektivnijoj primeni prava na lično ime i njegov ispis na jeziku nacionalne manjine.⁷⁶

Nacionalni savet smatra da novi zakon o nacionalnim savetima nije jasno definisao njihovu ulogu i mandat. Žale se i na to da se njihovo mišljenje ne uzima u obzir, na primer, kada se imenuju direktori škola. Od 23 saveta koliko ih ima u Srbiji samo četiri nisu pod kontrolom SNS.

Sagovornici iz nacionalnog saveta ukazuju i na činjenicu da veliki broj ubistava, prisilnih nestanaka, oštećenja imovine i torture, počinjenih, kako od pripadnika

75 <https://www.slobodnaevropa.org/a/mediji-manjina-kao-propagandno-orudje/30837638.html>.

<https://www.srbija.gov.rs/vest/424833/nacionalni-savet-albanske-nacionalne-manjine-predstavio-nacrt-strategije-rada.php>.

76 <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/444103>.

policije MUP Srbije i Vojske Jugoslavije, tako i od paravojnih formacija, u periodu pre eskalacije krize na jugu Srbije (1999–2000) ostao je do sada nerasvetljen, što važi i za povrede ljudskih prava od obe strane u sukobu od 2000, do 2001. godine. Na dokumentovanju kršenja ljudskih prava radili su Odbor za ljudska prava u Bujanovcu, kao i Fond za humanitarno pravo, kako u periodu tokom 2000. godine (pre sukoba), tokom sukoba (2000–2001) kao i u periodu posle 31. maja 2001. godine (nakon sukoba).

Pravosudni organi Republike Srbije nisu procesuirali nijedan slučaj kršenja ljudskih prava, koji su se dogodili u vreme oružanog sukoba na jugu Srbije. To je ostavilo trajne posledice kad je reč o poverenju u sudove i tužilaštvo. Takođe, nije omogućen društveni dijalog o uzrocima i posledicama oružanog sukoba, niti je učinjeno dovoljno na reintegraciji bivših boraca OVPMB u društvo. Ni 20 godina posle sukoba nema inicijativa za rešavanje međusobnih odnosa, što je jedan od razloga za inkliniranje idejama o razgraničenju.

OBRAZOVANJE, KULTURA I MEDIJI

MEDIJI NA ALBANSKOM JEZIKU

Mada su Albanci tradicionalno činili većinu stanovništva, u periodu pre intervencije u tri opštine nije bilo medija na albanskom jeziku. Početkom 1997, tražena je dozvola za frekvenciju za lokalnu televiziju, koja je bila odobrena tek nakon Končuljskog sporazuma. U to vreme bila je zabranjena distribucija albanskih medija, jedino su bili dozvoljeni mediji pod državnom kontrolom.

Sporazum o reorganizaciji lokalnih medija (2002) omogućio je da se u okviru već postojećeg Radio Bujanovca formira redakcija na albanskom jeziku, a odmah nakon toga je formirana i TV Bujanovac, takođe po modelu dve redakcije. Formirani su i Radio – televizija Preševo (ima redakciju i na srpskom) i Radio Medveđa gde je 2004, nastala redakcija na albanskom jeziku. Na radiju u Medveđi svakodnevno se emituje 5 minuta programa na albanskom jeziku, i sedmično po jedna jednočasovna emisija.

Mediji na jezicima nacionalnih manjina u Srbiji suočavaju se sa brojnim problemima, među kojima su najizraženiji oni koji se odnose na finansiranje, političke pritiske i uticaje Saveta nacionalnih manjina na njihovu uređivačku politiku. O tome svedoči i istraživanje koje je predstavila Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) u Srbiji. Prema istraživanju pod nazivom “Mediji na jezicima nacionalnih manjina – istraživanje i analiza”, političke partije

nacionalnih manjina još uvek ne shvataju medije kao sredstvo informisanja građana manjinskih zajednica, već kao oruđe za sopstvenu propagandu.⁷⁷

U analizi se ističe da su mediji na albanskom jeziku u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa u izuzetno teškoj finansijskoj, kadrovskoj i programskoj situaciji, te da ne zadovoljavaju potrebe Albanaca. Pri tome, ekonomski i politički pritisci doveli su do gašenja gotovo svih nezavisnih medija, a privatizacija obavljena pre pet godina nije dala očekivane rezultate u pogledu ekonomske i političke nezavisnosti.⁷⁸

Ragmi Mustafa ističe da “proces privatizacije koji je obećavao da će popraviti medijsku sliku i programske sadržaje u medijima na albanskom jeziku, nije doneo nikakvo poboljšanje. Sada je teže i gore nego tada, a programski sadržaji su u minusu i kvantitativno i kvalitativno”.⁷⁹

U opštinama Bujanovac i Preševo svi mediji su privatizovani, ali odnos medija i vlasti se nije promenio. Nexhat Beluli, vlasnik privatne televizije “Spektri” iz Bujanovca koja emituje program na albanskom jeziku, kaže da “njihove uredničke politike direktno zavise od opštine, Koordinacionog tela za jug Srbije, ili nekog ministarstva. Ovdašnje portale uglavnom drže ljudi koji su bliski lokalnim vlastima. Na primer, u opštini Bujanovac vlasnici pet portala su ljudi iz lokalne samouprave”.⁸⁰

Jeton Ismaili, vlasnik portala Folonline iz Preševa, u prvi plan pak ističe problem diskriminacije medija na albanskom jeziku na konkursima Ministarstva za kulturu i informisanje, kao i diskriminaciju na konkursima za medije koje raspisuje lokalna samouprava⁸¹.

77

78 Ibid.

79 Ibid

80 Ibid.

81 Ibid.

Od ukupno 80 projekata, koliko ih je prošlo na konkursu Ministarstva za medije na manjinskim jezicima, na albanskom jeziku ih je šest. Jedna organizacija iz Medveđe, četiri iz Bujanovca i jedna iz Beograda, dobili su ukupno tri miliona i 300.000 dinara (oko 28.000 eura). Međutim, po mišljenju Jetona Ismailija, deo odgovornosti za stanje u medijima na albanskom jeziku pada i na Nacionalni savet⁸² u čijim odborima za informisanje nema medijskih profesionalaca.⁸³ S druge strane, Ragmi Mustafa, predsednik NSA pak navodi, da to telo nema finansijske mogućnosti za pomoć medijima.⁸⁴

Albanci na jugu Srbije nezadovoljni su i programom na albanskom koji se emituje na drugom programu RTS jednom nedeljno i na Radio Beogradu, jer ne sadrže nijednu vest o albasnknoj zajednici. Ragmi Mustafa predlaže da program za RTS priprema neka medijska kuća iz Preševske doline.⁸⁵

82 Članom 19. Zakona o lokalnoj samoupravi Nacionalni savet može da osnuje ustanove i privredna društva radi ostvarivanja prava na javno informisanje na jeziku nacionalne manjine. Tim članom, nacionalnim savetima je omogućeno pravo predlaganja člana Saveta regulatornog tela za elektronske medije. U Članu 21. istog zakona se navodi da Nacionalni savet donosi strategiju razvoja informisanja na jeziku nacionalne manjine, u skladu sa strategijom u oblasti javnog informisanja Srbije. Savet daje predlog za raspodelu sredstava za projekte, kao i predloge i preporuke upravnim odborima i programskim savetima javnih medijskih servisa u vezi sa programima na jezicima nacionalnih manjina. Savet daje i mišljenje o kandidatima za odgovorne urednike programa na jezicima manjina u javnim medijskim servisima.

83 Ibid.

84 Ibid.

85 Intervju Helsinškog odbora.

U Preševu se ne prodaje nijedan dnevni list ili nedeljnik na albanskom jeziku, jer ne postoji interes za štampu. Srpski štampani mediji mogu se nabaviti samo u delu opštine gde žive Srbi (kod Železničke stanice).⁸⁶

PRIZNAVANJE DIPLOMA

Iako je dogovor o priznavanju univerzitetskih diploma stečenih na Kosovu postignut u dijalogu sa Prištinom, on se ne sprovodi. Oko 1000 mladih Albanaca iz Bujanovca, Preševa i Medveđe studira na prištinskom univerzitetu, koji žele da ostanu u tri lokalne opštine. Nepriznavanjem njihovih diploma onemogućava se njihovo zapošljavanje u državnoj upravi, zdravstvenoj službi i pravosuđu što je takođe jedan od razloga odlaska mladih Albanaca u zapadnoevropske zemlje.⁸⁷ Osim na prištinskom univerzitetu, Albanaci s juga Srbije studiraju u Albaniji i na Univerzitetu Tetovo u Severnoj Makedoniji. Bez mladih obrazovanih članova albanskoj zajednici preči marginalizacija i nestajanje.

Albanski političari zameraju vlastima što su ignorisale probleme i nisu uspele da zadovolje obrazovne potrebe albanske zajednice. Tokom decembarskog protesta (2010) u Preševu, albanski učenici i studenti su tražili da Brisel posreduje između Beograda i Prištine, kako bi ubrzalo rešavanje problema diploma. U protestu, koji je priredio Komitet za ljudska prava, učestvovalo je oko 3000 učenika i studenata i završen je bez ikakvih incidenata.⁸⁸

86 Ibid.

87 Prema Rizi Haljimiju, "broj Albanaca u te tri opštine na jugu Srbije gotovo se prepolovio od 2001. godine, a mnoga sela u Kopnenoj zoni bezbednosti duž linije sa Kosovom bila su potpuno pusta". Rekao je da se procenjuje da se između 25.000 i 30.000 Albanaca iselilo iz tri opštine. Haljimi procenjuje da je nezaposlenost čak 70 odsto.

88 Tokom protesta, njegovi učesnici su prolazili pored velikih bilborda na kojima je prikazana "diploma" ministra za lokalnu samoupravu i šefa Koordinacionog tela

Predsednik odbora Belgzim Kamberi izjavio je tada da je cilj protesta bio da se ukaže na problem sa diplomom: "Vlada krši ljudska prava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi ... Mi držimo", kaže Kamberi, "da ne bismo trebali biti taoci politike prema Kosovu i odnosa Srbije i Kosova".⁸⁹ Zahteve mladih Albanaca podržalo je 37 nevladinih organizacija iz Srbije, koje su u svojoj izjavi istakle da "rešavanje problema diploma treba da bude prioritet Vlade Srbije, bez obzira na pregovore Beograda i Prištine, jer pravo na obrazovanje nije političko pitanje. To je osnovno ljudsko pravo i jedno od manjinskih prava zagarantovanih Ustavom Srbije i međunarodnim standardima".⁹⁰

Sprovođenju sporazuma o priznanju diploma često se odupiru akademski krugovi u Srbiji. Srbija je uvek potcenjivala diplome stečene u Prištini i na kosovske profesore gledala kao na nesposobne. Dekan beogradskog Pravnog fakulteta Mirko Vasiljević rekao je da Srbija neće imati nikakve koristi od priznavanja diploma. "Moje je mišljenje i opšte uverenje da je kvalitet rada na Prištinskom univerzitetu daleko ispod nivoa koji se praktikuje na univerzitetima u Srbiji", rekao je on. Profesor Univerziteta u Kragujevcu, Mileta Poskurica, politizuje to pitanje i tvrdi da Srbija ne bi trebalo da prizna diplome Prištinskog univerziteta s obrazloženjem da bi "jedan takav kapitulantski čin doveo do narednog poteza koji bi možda dosezao i do konačnog priznanja republike Kosova i mislim da država u to ne treba da ulazi".⁹¹

Priznavanje diploma bilo je i deo Vašingtonskog sporazuma (2020), kao i inicijative o tzv. "mini Šengenu". Nacionalni savet Albanaca (NSA) pozdravio je

Milana Markovića i gde je pisalo da je studije završio kršenjem ljudskih prava na Univerzitet od 5. oktobra sa uspehom (10).

89 "Albanci traže da im Vlada Srbije prizna diplome", Kurir, 10 decembar 2010.

90 NVO traže priznavanje diploma", www.jugpress.com.

91 <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/183907/>
Najviše-koristi-ce-imati-Albanci-iz-Preseva-i-Bujanovca?

potpisivanje sporazuma, posebno deo o priznavanju kosovskih diploma odnosno tačku 6. Sporazuma u kojoj se navodi da će “obe strane priznati diplome i stručne sertifikate”.⁹² Mladen Šarčević, ministar obrazovanja, je povodom sporazuma iz Vašingtona izjavio da je problem diploma prevaziđen i da će to podrazumevati potpisivanje raznih protokola. Međutim, kako je istakao “mi nećemo dozvoliti da se dovodi u pitanje naša nadležnost nad obrazovnim delom koji nama pripada”.⁹³ To se odnosi na prištinski univerzitet koji je izmešten u Kosovsku Mitrovicu i koga Priština ne priznaje.

Premijerka Ana Brnabić je u Skupštini Srbije odgovarala na pitanje o diplomama i, između ostalog, rekla da će “Srbija čim bude imala adekvatnog sagovornika u privremenim institucijama u Prištini koji je spreman da o tome razgovara ozbiljno, da pravi kompromise kako bi došli do rešenja koje će biti u interesu mladih ljudi”. Još je istakla da je “zajednica srpskih opština preduslov boljih razgovora”.⁹⁴

PROBLEM UDŽBENIKA

Problem sa udžbenicama je nastao kad je Kosovo proglasilo nezavisnost, a Srbija zabranila uvoz udžbenika na albanskom jeziku, pa deca u tim sredinama nisu mogla da se školuju na maternjem jeziku. To se pre svega odnosi na nastavne programe za geografiju i istoriju. Milan Marković, jedan od bivših ministara za obrazovanje, je 2011, konstatovao da su Albanci bili opravdano frustrirani što se tiče udžbenika za osnovne i srednje škole, te da je “sistem obrazovanja najslabija karika državne politike u Bujanovcu i Preševu”, jer “albanska deca već skoro 20

92 <https://bujanovacke.co.rs/2020/09/04/nsa-srbija-u-vasingtonu-priznala-kosovske-diplome/>.

93 <https://www.vesti.rs/Va%C5%A1ington/Sarcevic-Priznavanje-diploma-dobra-vest-i-za-Srbe-i-Albance.html>

94 <https://www.tvmost.info/post/brnabic-priznavanje-diploma-sa-kim-cekamo-sagovornika-iz-pristinki>

godina uče iz skripata, nelegalnih udžbenika koji odstupaju od plana i programa ili iz onoga što su zapisali”. I da je “krajnje je vreme da Ministarstvo prosvete ozbiljnije pristupi rešavanju tog problema u skladu sa zakonima Srbije i praksom koja važi za druge nacionalne manjine”.⁹⁵ Bukvar i radne sveske na albanskom su osnovci dobili 2011. godine, što je u skladu sa zakonom o udžbenicima Republike Srbije. Udžbenik je uvezen iz Albanije na osnovu odobrenja Ministarstva prosvete i nauke, a po preporuci Nacionalnog saveta Albanaca. Štampan je u Srbiji uz podršku OEBS.

Taj problem je suštinski počeo da se rešava tek nedavno. Osnovci u Bujanovcu, Preševu i Medveđi, koji nastavu pohađaju na albanskom jeziku su posle 20 godina školsku godinu 2020, počeli sa novim udžbenicima. Ragmi Mustafa, predsednik Nacionalnog saveta Albanaca, je istakao da će učenici (4052 ukupno) moći da uče iz istih knjiga kao i njihovi vršnjaci iz Tirane, Skadra, Vlore. Osim Ministarstva prosvete Albanije, odakle su stigle knjige, i kosovske vlasti su za udžbenike izdvojile oko 140.000 eura. Udžbenici su dodeljeni besplatno.⁹⁶

Najsporniji je udžbenik istorije, jer se u njemu, između ostalog, lider Oslobođilačke vojske Kosova Adem Jashari opisuje kao heroj koji se borio protiv bezbednosnih službi Srbije. Više od 100.000 udžbenika koje je Ministarstvo prosvete sa Kosova poslalo u Srbiju je zadržano na srpskoj carini. Albanci su svojevremeno tražili i pomoć od tadašnjeg premijera Aleksandra Vučića, ali se on na to oglušio.

Albanski prosvetni radnici kažu da se “nastava odvija uz korišćenje udžbenika koji su dobili saglasnost Ministarstva i koji su prevedeni na albanski jezik”. Oni smatraju da problem nije trenutni i da zahteva temeljnu koordinaciju između

95 https://www.slobodnaevropa.org/a/albanci_trazili_udzbenike_na_maternjem_i_priznavanje_diploma/24327328.html

96 <https://bujanovacke.co.rs/2020/09/08/albanski-osnovci-prvi-put-posle-20-godina-imaju-udzbenike/>.

prosvetnih vlasti Srbije i dela Nacionalnog saveta Albanaca koji se bavi obrazovanjem, kako bi došlo do usklađivanja sadržaja udžbenika, pre svega iz društvenih nauka. Problem se javlja i prilikom prevoda udžbenika. Udžbenici, naime, moraju da se prevedu s albanskog na srpski, pa da se ponovo prevedu na albanski. Prevod na albanski je veoma loš često dolazi i do apsurdnih grešaka.

Nakon usvajanja Zakona o udžbenicama 2018. godine Ministarstvo za obrazovanje smatra da je napravljen veliki pomak u obezbeđivanju udžbenika na jezicima nacionalnih manjina. Svi odobreni udžbenici i udžbenički kompleti nalaze se u Katalogu udžbenika na jezicima nacionalnih manjina za školsku 2020/21 godinu i dostupni su na sajtu Ministarstva.⁹⁷ Učenicima koji nastavu pohađaju na albanskom jeziku na raspolaganju stoji ukupno 86 udžbenika, od čega 46 po novim programima nastave i učenja. Komisija je odobrila 31 udžbenik za 1–8 razred. Od tog broja, Komisija je pregledala i odobrila 24 nova udžbenika na albanskom jeziku koji su objavljeni u novom katalogu za školsku godinu 2021/22 na manjinskim jezicima.⁹⁸

Profesori u Preševu ističu da se država ne trudi da učenici nauče srpski, iako postoji potreba Albanaca da znaju taj jezik. Škole u Preševu nemaju elektronski dnevnik, a već dve godine nemaju ni štampani dnevnik na albanskom. Inspektor za obrazovanje nema već sedam godina, zbog čega mnogi nastavnici rade bez licence.⁹⁹ Sve to govori o uslovima u kojima rade nastavnici.

97 <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/KATALOG-UD%C5%BDBENIKA-NA-JEZICIMA-NACIONALNIH-MANJINA-2020-21.pdf>.

98 <http://www.mpn.gov.rs/novi-udzbenici-na-albanskom-jeziku/>.

99 Intervju Helsinškog odbora.

EKONOMSKI FAKULTET U BUJANOVCU

Polezeći od činjenice da obrazovanje može igrati ključnu ulogu u sprečavanju sukoba, visoki komesar za nacionalne manjine se odmah nakon 2000. godine značajno angažovao na unapređenju statusa manjima, između ostalog, i njihovog obrazovanja. Jer obrazovanje može poticati osećaj mogućnosti i pripadnosti, prilagoditi različitost i jezike i omogućiti više različitih pogleda na istoriju. To su bili i glavni motivi visokog komesara za nacionalne manjine za podršku otvaranju Ekonomskog fakulteta u Bujanovcu.

Subotički Ekonomski fakultet otvorio je odeljenje u Bujanovcu 2011, dok se u novu zgradu uselio 2015, kada je otvaranju prisustvovao i tadašnji premijer Aleksandar Vučić. Ovaj projekat su pomogli EU, Švajcarska i misija OEBS. Izgradnja zgrade fakulteta koštala je blizu milion eura od čega je Evropska unija izdvojila 615.000 eura, Vlada Švajcarske 185.000 eura dok je Vlada Republike Srbije za učesće i opremanje zgrade dala ukupno 208.000 eura. Ovaj projekt je podržao visoki komesar za pitanja nacionalnih manjina (VKNM). Odeljenje u Bujanovcu predstavlja prvu zaista višejezičnu i multietničku ustanovu visokog obrazovanja na jugu Srbije. Prvi studenti diplomirali su u novembru 2015. godine.

Nastava se održava na srpskom i albanskom jeziku, površina zgrade iznosi 2350 metara, a obuhvata amfiteatar, moderne učenioc, prostorije za rad studentskog parlamenta, biblioteku, čitaonicu i internetkafu. Profesori Ekonomskog fakulteta drže predavanja na srpskom, dok nastavu na albanskom drže profesori sa Univerziteta u Tetovu iz Severne Makedonije.

Inicijativu za otvaranje katedre za albanologiju u Bujanovcu pokrenuo je predsednik Nacionalnog saveta Ragmi Mustafa, obrativši se Rektoratu nakon konsultacija sa šefom Katedre za albanologiju Filološkog fakulteta u Beogradu, profesorkom Naile Imami, te su, kako je naveo Mustafa, došli do zajedničkog zaključka da bi otvaranje odeljenja bilo "više nego poželjno". Zahtev se opravdava

činjenicom da bi mladi Albanci iz tri opštine sa juga Srbije rado studirali albanologiju, ali da iz brojnih razloga neće da to bude u Beogradu, pre svega zbog udaljenosti.

Ekonomski fakultet, međutim, nije zadovoljno očekivanja mladih Albanaca. Sve je manje njih koji tamo studiraju. Opala je i nastava na albanskom jeziku. Osim toga, i zapošljavanje Albanaca, čak i sa tom diplomom, je problematično.¹⁰⁰ Fakultet za deset godina postojanja nije dobio nijednog asistenta koji bi bio s juga Srbije. Nastava na albanskom obuhvata manje od 30 odsto sadržaja.¹⁰¹

KULTURA

Kulturne aktivnosti obuhvataju zaštitu kulturnih dobara, razvoj kulturnih aktivnosti i ustanova (biblioteke, kulturni centri, pozorišta, bioskopi i sl), festivale, književno stvaralaštvo, korišćenje novih tehnologija. Pravni okvir za ovu oblast je Ustav Republike Srbije, član 79. u kojem se kaže da “pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da izražavaju, čuvaju, neguju, razvijaju i javno ispoljavaju nacionalne, etničke, kulturne i verske specifičnosti”. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope (član 5. stav 1) “obavezuje države da unapređuju potrebne uslove kako bi pripadnici nacionalnih manjina mogli da održe i razvijaju svoju kulturu i kako bi se očuvali važni elementi njihovog identiteta, odnosno veroispovest, jezik, tradicija i kulturno nasleđe”.

Nacionalni savet je institucija koja ima mandat za ovu oblast, što se definiše u njegovom strateškom planu rada. Međutim, predsednik Nacionalnog saveta, Ragmi Mustafa kaže da ta institucija nema uticaja na izbor direktora kulturnih institucija na jugu Srbije.¹⁰²

100 Intervju Helsinškog odbora.

101 Intervju Helsinškog odbora.

102 Intervju Helsinškog odbora.

Sagovornici Helsinškog odbora su istakli da su postojeći kapaciteti zastareli (tehnički i programski) i da ne zadovoljavaju savremene potrebe stanovništva, posebno mladih ljudi. Veoma je mali broj kulturnih manifestacija i zbog ograničenih finansijskih sredstava. Sredstva koja odvaja nadležno ministarstvo su simbolična.¹⁰³

Od značajnijih manifestacija istaknute su “Kulturno leto Bujanovac”, “Festival albanske komedije”, “Slikarska kolonija Preševo”, zatim i aktivnostii Centra za unapređenje omladine.

Značajnije institucije kulture u ovom regionu su Dom kulture “Vuk Karadžić “ u Bujanovcu, Biblioteka u Bujanovcu (imao ko 10,000 knjiga na albanskom jeziku), Dom kulture u Preševu, Biblioteka “Ibrahim Kelmendi “ u Preševu i biblioteka u Medveđi (od 40.000 knjiga, 3000 su na albanskom jeziku).

Pitanje prava na izražavanje nacionalnog identiteta, najčešće se pominje u vezi sa isticanjem albanske zastave. “Sve je u redu dok se ne izjasniš kao Albanac”, kaže jedan od sagovornika HO.

KOMUNIKACIJA IZMEĐU MLADIH SRBA I ALBANACA

Mladi Albanci učestvuju u projektima koji su multietnički, ali nakon završetka projekata komunikacija je uglavnom privatna i dalje od očiju javnosti. Imaju bolju komunikaciju sa Breogradom i drugim gradovima nego sa lokalnim Srbima. *NVO Građanske inicijative* iz Beograda godinama sprovode projekte koji za cilj imaju izgradnju kapaciteta lokalnih NVO (pisanje projekata u prvom redu) i integraciju mladih ljudi. Jedno vreme su imali i stalnu kancelariju u Bujanovcu (do 2016). Mladi su okupljeni oko nekoliko lokalnih NVO, ali bez mogućnosti za kontinuirane

103 Intervju Helsinškog odbora.

akcije zbog malih sredstava¹⁰⁴. U Preševu, pri opštini postoji i Kancelarija za mlade čije se aktivnosti odnose na edukaciju, kulturu i umetnost. Mladi, međutim, ne vide perspektivu za njihov opstanak, pre svega, zbog diskriminacije, nepriznavanja diploma, ekonomskih uslova i lošeg životnog standarda.¹⁰⁵

Mladi aktivni Albanci nisu imali saradnju sa organizacijama na lokalnom nivou koje čine Srbi, ali učestvuju u projektima iz Niša i drugih gradova. Nažalost, kako ističu, ti multietnički projekti nemaju održivost. Mladi Albanci i Srbi ne druže se po kafićima, jer svako ima svoje. Albanci su otvoreniji za prelaženje “etničke linije” što neki od njih i rade.¹⁰⁶

Škole su dvojezične (pod jednim krovom, ali zbog incidenata imaju različite satnice tako da se ne dodiruju, ali nema više ni incidenata). Mali broj njih studira u Novom Sadu sa stipendijama Koordinacionog tela.

“PASIVIZACIJA” ALBANACA NA RADU U INOSTRANSTVU

Jedan od akutnih problema na šta Albanci već godinama ukazuju, a o čemu sada i međunarodne organizacije izveštavaju, jeste masovno i selektivno pasiviziranje prebivališta (praktično, poništavanje adresa). Za više od četiri hiljade Albanaca pasivizirano je prebivalište u Medveđi¹⁰⁷, pasivizacija je u toj opštini dovela

104 Beyond, Veliki Trnovac Čag, Centar za unapređenje omladine i žena Bujanovac, Alvet, The Future, Livret, BeActiv... ove organizacije organizuju kulturne aktivnosti, pomoć ugroženima, kurseve srpskog i albanskog jezika...

105 Intervju Helsinškog odbora.

106 Ibid

107 Schiprim Arifi, bivši predsednik opštine Preševo, ističe da je “od 2011. godine u Medveđi poništeno 4700 adresa prebivališta, što je jako veliki broj.. Predsednica Kosova Viosa Osmani je još da je prema popisu stanovništva iz 2011. godine u Medveđi živelo 7438 Albanaca, a da se sada,

do toga da je broj Albanaca bude sveden na 400 do 500 ljudi. U poslednje vreme intenzivirana je pasivizacija u Bujanovcu (oko hiljadu ostalo je bez adrese¹⁰⁸) i u Preševu. Time se ne samo suspenduju građanska prava Albanaca, već je to veoma specifična mera administrativnog etničkog čišćenja.

Jedno od obrazloženja za pasivizaciju koje vlasti navode, glasi da ti Albanci nemaju dobre uslove za život, što je svojevrsno preuzimanje nadležnosti Centra za socijalni rad. A, u nekim slučajevima to je i apsurdno, jer je HO razgovarao i sa porodicama koje ne samo da imaju uslove, već su spremne i da investiraju u ovaj kraj. Takođe, slične provere uslova života ne događaju se ne-Albancima. Za pasivizaciju se koristi i postupak promene naziva ulica. Neki građani su tražili obrazloženje od Republičkog geodetskog zavoda, kao i da im dostave rešenje o preimenovanju ulica, jer lokalna samouprava to nema. Međutim, oštećeni građani izbegavaju da se žale, jer se plaše da će biti izloženi osveti, pa bi šteta bila još veća.¹⁰⁹

Bivši predsednik Opštine Preševo Schiprim Arifi kaže da se Albancima prebivališta sistematski brišu još od 2011. godine, i taj proces uveliko traje. “U Medveđi je došlo do kritične tačke, jer imamo veoma malo Albanaca kojima je adresa registrovana u toj opštini. Ako uporedimo statističke podatke o stanovništvu koje živi u opštinama u Preševskoj dolini i okolini, očigledno je da tu imamo veći broj suspendovanih adresa nego u svim ostalim selima i gradovima u celoj Srbiji. Iz toga se vidi da je ovo područje targetirano od Ministarstva unutrašnjih poslova i da je politika brisanja prebivališta uperena protiv stanovništva, koje preko nedelje

kako tvrdi, procenjuje da ima samo 600 Albanaca, iako nema zvaničnih statističkih podataka. (<https://www.blic.rs/vesti/politika/osmani-optuzila-srbiju-za-etnicko-ciscenje-albanaca-u-medvedi-bujanovcu-i-presevu/rre3r9j>)

108 Intervju Helsinškog odbora

109 Intervju Helsinškog odbora.

ne boravi u svojim kućama jer radi na Kosovu”.¹¹⁰ Arifi ističe da svi znaju za ovaj problem – i Vlada i Međunarodna zajednica, i Vlada Kosova i EU – jer su svima predočili taj problem, ali, kako ističe, “treba da se nađe rešenje” i očekuje da će se ovaj problem “naći na pregovaračkom stolu”.¹¹¹

Dr. Flora Ferati Sachsenmaier, istraživačica na Institutu Mak Planck za proučavanje verske i etničke raznolikosti, ocenjuje da je “Ovo uklanjanje sistematsko, politički motivisano i postignuto zloupotrebom Zakona o prebivalištu građana, koji je Srbija usvojila 2011 “. Poznata i kao “pasivizacija adresa stanovanja”, ova diskriminatorna mera se srazmerno primenjuje protiv albanske manjine u Srbiji, posebno u tri opštine u kojima Albanci po broju znatno premašuju etničke Srbe”.¹¹²

Prema Zakonu o prebivalištu građana u Srbiji, član 18, daje zakonski osnov MUP Srbije da proverava, da li građanin živi na zvanično označenoj adresi prebivališta. Zakon je donekle neodređen u pogledu opravdanosti kontrole stalnog boravka, ali su jasne posledice ako građanin ne dokaže da živi na prijavljenoj adresi. Posete policajaca radi verifikacije adresa stanovanja obično su nenajavljene i ako zaključie prilikom takvih poseta da građanin više ne živi tamo, automatski “pasiviziraju” tu adresu. Ima slučajeva pasivizacije, a da nije ni bilo kontrole na terenu već se tome pristupa proizvoljno. Otuda je i moguće da se pasiviziraju i prebivališta građana koji žive na datim adresama.¹¹³

110 <https://www.slobodnaevropa.org/a/%C5%A1%C4%87iprim-arifi-politika-brisanja-prebivali%C5%A1ta-albancima-u-srbiji-moralni-zlo%C4%8Din/31069346.html>.

111 Ibid.

112 <https://exit.al/en/2020/05/10/serbia-is-depopulating-albanians-in-the-presevo-valley-at-alarming-levels/>

113 Intervju Helsinškog odbora.

Kad se stalna adresa stanovanja “pasivizuje” i ukloni iz matične knjige u Srbiji, ta osoba je faktički prestala da postoji. Ne može obnoviti ličnu kartu ili pasoš kojem je istekla važnost, registrovati automobil, pristupiti medicinskim uslugama ili socijalnoj pomoći, kupiti ili prodati imovinu ili glasati na lokalnim ili opštim izborima. Selo Tupale, na primer, najveća je izborna jedinica u opštini Medveđa. Godine 2015. imalo je 1086 birača, dok ih je na izborima 2019. taj broj smanjen na 307.¹¹⁴

Jednom kad se stalna adresa “pasivizuje”, a informacija unese u Matičnu knjigu, “pasivizirani” državljani se smatraju onima koji više ne žive u Srbiji. Matična knjiga zatim prosleđuje ove informacije Izornoj komisiji Republike Srbije, instituciji koja je odgovorna za generisanje izbornih lista, koja konačno briše sve “pasivizirane Albance” sa izbornih lista. Ovim korakom završen je proces pretvaranja domaćih albanskih državljana u strane državljane.

MUP ne izdaje pismenu odluku o tome da je adresa Albanca deaktivirana. U većini slučajeva informacija se daje usmeno, ili se postavi na oglasnu tabliu, što praktično onemogućava Albance da pokrenu pravni postupak. Rok za žalbu je 8 dana. Većina je bez upozorenja saznala da je “pasivizirana”, obično kada im je bila potrebna medicinska usluga, kada su obnavljali ličnu kartu ili pšasoš, ili prilikom plaćanja poreza na imovinu. “Pasivizirani” građani imaju mogućnost da se žale Direkciji policije – Upravi za upravne poslove u Beogradu. Dešava se, međutim, da Direkcija pozitivno odgovori na žalbu, ali da lokalna policija izbegava da primeni odluku o upisivanju prebivališta. (Sagovornici HO u Medveđi).¹¹⁵

Sagovornici HO tvrde i da “pasivizirani” građani imaju problema sa Interpolom. Naime, informacije o nevažećim dokumentima, MUP Srbije šalje Interpolu, što građanima onemogućuje dolazak u Srbiju, već ih Interpol deportuje na Kosovo.

114 Intervju Helsinškog odbora.

115 Intervju Helsinškog odbora.

Problem je i što Albanci kojima je pasivizirana adresa nisu o tome obavešteni, i občno saznaju tek na granici da su im dokumenta nevažeća.

Ispovest jednog Albanca iz Medveđe koju je zabeležio (AFEDS)¹¹⁶ je tipična za brojne slučajeve:

Počeo sam da obnavljam svoju kuću ove godine. Pre 10 godina su mi isključili struju i ne dolaze ponovo da je instaliraju. Kada odem da se žalim, moram da se bavim čitavim procesom 'pasivizacije'. Kako više nemam važeće dokumente i aktivnu stalnu adresu, tu ništa ne mogu da učinim. Pod stalnim smo pritiskom.

Moja supruga je Albanka sa Kosova, a sve moje tri devojke rođene su u Prištini. Tamo radim u određene dane u nedelji, jer nikada nisam mogao da nađem posao u Srbiji. Međutim, nikada nisam uspeo da dobijem nikakav dokument za suprugu kosovsku Albanku i moje tri ćerke. Kao rezultat pasivizacije, bio sam prisiljen da nađem drugo prebivalište na Kosovu (tačnije u Kosovu Polju). On takođe navodi da ne postoji institucija kojoj se može podneti žalba. Nijedna ne uzima u obzir žalbe Albanaca. Čitav državni aparat zajedno radi na uklanjanju poslednjih preostalih Albanaca u Srbiji, iz područja gde žive vekovima. Moja porodična loza potiče od mog pradede iz Medveđe i danas nisam sigurna da li će moje ćerke moći da polažu pravo na svoju imovinu u Medveđu.

Još jedno svedočenje je indikativno:

Iamao sam sastanak sa svojim lekarom u glavnoj klinici Medveđa. Tog dana sam morao da napravim analizu krvi, što znači da sam prethodno zakazao sastanak. Kasnije, kada sam se vratio kući, moj komšija me

116 Albanian Forum for Economic Development in Serbia (AFEDS). Survey with the Passivized Albanians in Serbia: the Case of Medveđa 2020–2021.

je obavestio da je za vreme dok sam bio u poseti lekaru policija dolazila i raspitivala se o meni. Želeo bih da naglasim da sam u tom trenutku još uvek imao važeću ličnu kartu i pasoš. Nakon što su me pasivizirali, srpske državne vlasti izbrisale su me sa biračkog spiska. Dakle, oduzeli su mi osnovno političko pravo, pravo glasa. U međuvremenu, pasoš mi je istekao i vlasti su odbile da mi izdaju novi. Odbili su mi izdati putnu ispravu u ovom dobu. Imam 75 godina i lošeg sam zdravlja. Bojim se da ako ne budem mogao obnoviti ličnu kartu; ako se ovo dogodi, ubuduće neću moći da primam penziju. Bez važeće lične karte ne može se dobiti penzija u odgovarajućim institucijama u Srbiji.¹¹⁷

Treće svedočenje:

Da sam pasiviziran, saznao sam kada sam lično otišao u Kancelariju MUP Srbije u Medveđi da obnovim pasoš. Rekli su mi “vaša adresa je pasivizovana”, ali odbili su da mi daju bilo kakvu pisanu izjavu, iako sam na tome insistirao. Od (kkk 2019 do kkk 2019), perioda kada sam sigurno znao da sam pasiviziran, podneo sam zahtev za reaktivaciju svoje stalne adrese. Šef policije Saša Jakšić insistirao je da postoji samo jedan put: umesto da uložim žalbu, rekao je da treba da popunim obrazac i platim određeni porez, a oni će mi vratiti adresu nakon završetka lokalnih izbora. Potpuno isto mi je rekao i okružni policajac Danilo Doderović. Kasniji je razgovarao sa svojim kolegom Sašom Jakšićem, a pošto su me oboje dobro poznavali lično i profesionalno, samo su želeli da pokažu dobru volju ili da pronađu način da napustim njihovu kancelariju. Nisam napustio njihov ured dok nisam dobio odgovor. Tada sam započeo pravne postupke. Kao deo svoje žalbe, priložio sam zahtev za reaktivaciju adrese, dokaz o nasledstvu pod očevim imenom,

117 Izjava data za AFEDS

dokaz o redovnom plaćanju struje, dokaz o prebivalištu u Švajcarskoj i da su mi do tada dva puta izdavali pasoš u ambasadi Srbije u Bernu-Švajcarska. Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije zatražilo je da ostanem kod kuće 4 nedelje navodno da bi proverili da li zaista živim na toj adresi. To sam i uradio od jula do avgusta 2019 (izolacija koja je došla sa finansijskim, profesionalnim i porodičnim troškovima), samo kako bih mogao da vratim svoju stalnu adresu. Imam važeću ličnu kartu koja će isteći 2025. godine, ali više nemam pasoš zbog pasivizacije.

Četvoro svedočenje:

Otišao sam da obnovim pasoš u Medvedu, a službenik koji radi u lokalnoj policijskoj stanici rekao mi je da je moja adresa pasivizirana. Nisam mogao ništa da učinim, jer me nisu informisali šta treba da preuzmem kako bih aktivirao svoju adresu. Pasivizacija adrese predstavlja, pre svega, selektivnu i kolektivnu diskriminaciju albanske manjine u Srbiji. U tom kontekstu, ovim se krše naša osnovna prava i slobode, kao što su pravo na pristup i primanje javnih usluga, jednakost sa većinskim stanovništvom, pravo na očuvanje identiteta i održavanje veze sa kulturnim i duhovnim nasleđem, pravo na pristup i upotrebu imovine itd. U isto vreme, pasivizacijom stalne adrese, lišava se sloboda kretanja u državi u kojoj sam rođen i odrastao i gde su danas grobovi mojih predaka. Pored toga, pasivizacijom mi je oduzeto biračko pravo, a sa njim i pravo izbora svojih političkih predstavnika na lokalnom i parlamentarnom/državnom nivou. Kao posledica toga, niko ne može da zastupa moje interese kao pripadnika autohtone manjine na opštinskim i parlamentarnim skupštinama.

Ovakva svedočenja su brojna i ukazuju na sistematsku diskriminaciju Albana sa ciljem da se smanji njihov broj na jugu Srbije. Ovaj oblik diskriminacije

Albanca u Medveđi doveo je do duboke krize u albanskoj zajednici: a sve to povećava osećaj lične nesigurnosti. Jedna od posledica pasivizacije može da bude i gubljenje prava na dvojezičnost u opštini, ukoliko broj Albanaca koji žive u njoj padne ispod 15 odsto. Pasivizacija se intenzivirala od 2016, kad je nametnuta tema o podeli Kosova odnosno razmeni teritorija.¹¹⁸

Indikativno je ponašanje policije koja, prema navodima građana iz Medveđe, po nalogu Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije, sve učestalije poziva na informativne razgovore građane albanske nacionalnosti. Na ovaj način MUP proverava mesto prebivališta onih koji se nalaze na privremenom radu u inostranstvu. Prema informacijama koje su prosleđene HO, na razgovor je pozvano oko 1000 građana i svima je naloženo da prijave prebivalište u roku od osam dana.¹¹⁹ Ove akcije MUP odvijaju se uoči izbora, što pobuđuje sumnje u moguće manipulacije biračkim spiskovima. Albanci se žale i da MUP na osnovu subjektivne procene određuje da li stranka namerava da živi na određenoj adresi.

Albanci koji rade u Medveđi ne žele da pričaju da su im pasivizirane adrese, jer strahuju da će izgubiti posao.

U vreme prethodnih izbora mnogim Albancima su pravljenje smetnje za ulazak u zemlju i tako im je uskraćeno pravo glasa. Ramadan Jakupi, stanovnik Medveđe albanske nacionalnosti, je 23. jula 2015. godine otišao u lokalnu policijsku stanicu kako bi izvadio novu ličnu kartu. Tada je saznao da, prema policijskoj evidenciji, on zapravo ne stanuje na adresi gde je proveo veći deo svog života i na kojoj i dan danas stanuje.¹²⁰

Prema svedočenju samog Jakupija, službenici policijske stanice Medveđa saopštili su mu da je uvidom u centralnu evidenciju te policijske ispostave

118 Intervju Helsinškog odbora.

119 Iz razgovora Helsinškog odbora.

120 <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/124612-Nastavak-terora-odmetnutih-dravnih-struktura.html>.

ustanovljeno da je adresa koja stoji u njegovoj staroj ličnoj karti navodno fiktivna, zbog čega mu je oduzeto prebivalište i zbog čega mu neće biti izdata nova lična karta. Kada je upitao kako je moguće da mu bude oduzeto prebivalište na adresi na kojoj živi čitavog svog života i sa koje se nikada, čak ni privremeno nikada nije bio odselio, policijski službenici iz Medveđe su mu odgovorili da je moguće da je u pitanju neka greška, ali da je teret dokazivanja te greške ipak na njemu kao oštećenom licu.¹²¹

Zeqir Simani (78) iz sela Tupale u opštini Medveđa izvršio je samoubistvo nakon što mu je samovoljom lokalne policije nezakonito oduzeto srpsko državljanstvo, a time i pravo na penziju koju je stekao u Srbiji. Svojim očajničkim činom Simani je iznova skrenuo pažnju na problem izbrisanih građana Medveđe albanske nacionalnosti kojima su oduzeta prebivališta i državljanstva nakon što su ih snage bezbednosti Miloševićevog režima proterale sa tog područja u leto 1999. godine.¹²²

Simaniju su prebivalište i državljanstvo oduzeti tokom njegovog nedavnog kratkotrajnog bolničkog lečenja u Prištini gde su mu nastanjeni i sinovi koji su iz Medveđe takođe izbegli zbog terora Miloševićevih snaga bezbednosti, po okončanju rata 1999. godine i povlačenja vojno-policijskih snaga sa Kosova.

S obzirom da je oduzimanje državljanstva za sobom povlačilo i suspenziju prava na penziju ostvarenu u Srbiji, Simani je jedinu alternativu pronašao tako što je sebe lišio života.¹²³

Režim je uradio sve da na lokalnim izborima u Medveđi 2019, Srpska napredna stranka (SNS) odnese ubedljivu pobjedu. Tako je Nebojša Stefanović, tada ministar unutrašnjih poslova nakon što su objavljeni izborni rezultati, izjavio : “Pokazalo

121 Ibid.

122 <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/122628-smrt-zbog-oduzetog-dravljanstva.html>.

123 Ibid.

se da je Medveđa srpska opština, da je u Srbiji i da su zaštićeni srpski nacionalni interesi”.¹²⁴ Koliko je važnost data lokalnim izborima u Medveđi vidi se i po tome što je predsednik Vučić lično prisustvovao predizbornom skupu kad je izjavio: “Ovo je bila i biće Srbija” i najavio će se u lokalnu samoupravu ulagati veliki novac u infrastrukturu, izgradnju vodovoda i kanalizacije, kao i lokalne puteve.¹²⁵ Sagovornici HO govore i da predsednika Srbije ne interesuju Albanci u Medveđi i da on pominje samo Albance u Bujanovcu.

Pokret za razvoj Medveđe zatražio je poništavanje izbora, jer građani svedoče da su kružili crni džipovi i automobili bez tablica, što je potvrdio i narodni poslanik Dragan Šormaz koji je rekao da je reč o funkcionerima SNS koji rade kao mašina i zato “melju opoziciju”.¹²⁶

Vljosa Osmani, sada aktuelna predsednica Kosova, je 2020. godine izjavila da “sistematsko smanjivanje broja albanskog stanovništva u Medveđi nije slučajno” i da su zbog “uskraćivanja osnovnih ljudskih prava na jezik, obrazovanje, prava na rad i stalnog pritiska srpskog režima, a bez prava da se žale”, Albanci bili prinuđeni da traže bolje uslove za život svojih porodica.¹²⁷

Predsednik Nacionalnog saveta Albanaca (NSA) Ragmi Mustafa, , posle sastanka sa kosovskim ministrom unutrašnjih poslova Dželalom Svečlom, je izjavio da

124 <https://www.kurir.rs/vesti/srbija/1930779/lokalni-izbori-sns-ubedljiv-u-medvedi>.

125 <https://www.srbijadanas.com/vesti/info/uzivo-video-vucic-stigao-u-leskovac-na-stadionu-ga-sacekao-ogroman-transparent-2019-09-03>.

126 <https://www.juznevesti.com/Politika/Konacni-rezultati-u-Medvedji-Koalicija-oko-SNS-moze-sama-da-formira-vlast.sr.html>.

127 <https://www.blic.rs/vesti/politika/osmani-optuzila-srbiju-za-etnicko-ciscenje-albanaca-u-medvedi-bujanovcu-i-presevu/rre3r9j>.

“Kosovo treba da preuzme odgovornost i institucionalnu brigu za Albance u Preševskoj dolini”.¹²⁸

Nenad Mitrović, poslanik u Narodnoj skupštini iz Bujanovca, odgovornost za pasivizaciju prebivališta u Bujanovcu, Preševu i Medveđi prebacuje na Albance, jer nisu hteli da učestvuju na redovnom popisu 2011. godine.¹²⁹ Naveo je da su međunarodni eksperti procenili da u Bujanovcu živi 38.300 stanovnika, u Preševu 28.000, a u Medveđi 7800. “Istovremeno u biračkom spisku opštine Bujanovac imamo upisanih 43.000 birača, a u Preševu 41.000 birača”.¹³⁰

Srpska strana preko lokalnih medija tvrdi da Albanci već godinama unazad pokušavaju na sve načine da se domognu vlasništva nad zemljištem na jugu Srbije, ne bi li lakše sprovodili svoje “istrebljivačke” ideologije i imali primat nad srpskim stanovništvom u toj regiji. Ističe se da je srpsko stanovništvo pogođeno albanskim doseljenicima koji pokušavaju da ta mesta pretvore u svoje “mahale” i centre kroz koje će širiti ideju “Velike Albanije”.¹³¹

Opozicioni odbornik u leskovačkom parlamentu Nenad Zdravković izrazio je bojazan da će Albanci ubrzano krenuti da kupuju imanja i grade kuće u Oruglici, selu na teritoriji Leskovca blizu granice sa Kosovom: “Praviće nam kuće na granici i u Oruglici..! I zato leskovački budžet uvek mora da planski razmišlja i o tom pitanju, jer smo u ozbiljnom problemu”.¹³² Goran Cvetanović pak, ukazuje na to da Albanci sa Kosova već sada uzimaju parcele na granici Medveđe i Lebana,

128 [https://bujanovacke.co.rs/2021/04/08/mustafa-kosovo-treba-da-brine-o-nama./](https://bujanovacke.co.rs/2021/04/08/mustafa-kosovo-treba-da-brine-o-nama/)

129 [https://bujanovacke.co.rs/2021/03/31/mitrovic-u-skupstini-albanci-bojkotovali-popis-a-sada-se-zale-na-pasivizaciju-adresa./](https://bujanovacke.co.rs/2021/03/31/mitrovic-u-skupstini-albanci-bojkotovali-popis-a-sada-se-zale-na-pasivizaciju-adresa/)

130 Ibid.

131 <https://www.srbijadanas.com/vesti/info/jug-srbije-na-vecitom-udaru-albanaca-vijore-se-zastave-gradi-dzamija-i-sve-pred-vratima-srpskog-2020-08-28>.

132 [https://jugmedia.rs/o-kosovu-i-u-leskovackoj-skupstini-mi-smo-sledeci-albanci-vec-kupuju-parcele-u-lebanu-da-grade-dzamije./](https://jugmedia.rs/o-kosovu-i-u-leskovackoj-skupstini-mi-smo-sledeci-albanci-vec-kupuju-parcele-u-lebanu-da-grade-dzamije/)

kako bi na njima pravili džamije.¹³³ Ovakve izjave srpskih političara u kojima se širi strah zbog navodne kupovine zemljišta od strane Albanaca utiču na stvaranje neprijateljstva prema albanskoj zajednici u Srbiji.

DELOVANJE SRPSKE DESNICE

Srpska desnica, stranka Miše Vacića, se naglo aktivirala na jugu Srbije nakon što su zakazani lokalni izbori u Medveđi (2019). Ona je ušla u vlast u nekoliko opština na jugu Srbije, poput Medveđe, Vranja i Niške Banje, a odbore je, osim u Buja novcu, ova stranka formirala i u Lebanu, Bojniku, Svrnjicu i niškim opštinama Pantelej, Medijana i Crveni krst.

Više od deset godina ime Miše Vacića se vezuje za različite ekstremističke organizacije čije se delovanje graniči sa fašizmom. Otkako se 2004. godine “iz patriotskih razloga” vratio iz Nemačke u Srbiju, Vacić je neretko ulazio u probleme sa zakonom, zbog čega je bio i osuđivan.¹³⁴

Retorika Miše Vacića, lidera srpske desnice, u predizbornoj kampanji bila je usmerana na zastrašivanje Albanaca u ovom regionu. Vacić unosi nemir među građane juga Srbije, kako ističe Šaip Kamberi, a strah izaziva mogućnost da država stoji iza ovog ultradesničara.¹³⁵ Vacić je pretio proterivanjem lokalnim Srbima

133 Ibid.

134 Vacić je 2013. godine osuđen na godinu dana uslovnog zatvora i to za tri krivična dela: širenje diskriminacije protiv LGBT populacije, nedozvoljeno držanje oružja i ometanje službenog lica u obavljanju službene dužnosti. Iako mu uslovna kazna nije istekla, Vlada Srbije mu je ponudila posao u Kancelariji za Kosovo i Metohiju. Za tu informaciju javnost je saznala tokom 2017. godine, kad je ponosni Miša bio među putnicima u ikonama oslikanom vozu i kad je saputnicima i novinarima delio vizit karte na kojima piše da je zaposlen kao savetnik u Kancelariji za KiM.

135 <https://www.juznevesti.com/Politika/Strah-na-jugu-da-je-Vacic-projekat-drzave-SNS-negira-vezu-sa-Srpskom-desnicom.sr.html>.

u vlasti u Bujanovcu, reklamirao se kao “lek za izdajnike” u Svrlijgu, a u Šapcu govorio i o davljenju političkih protivnika.¹³⁶ Medije koje su preneli izjavu Kamberija nazvao je antisrpskim, neke građane Srbije označio je kao autošoviniste, a Kamberiju poručio da su Albanci koji ga podržavaju nosili uniforme “terorističke” OVPMB. Još je za Kamberija izneo kvalifikaciju – da je albanski šovinista nižeg ranga. Još je dodao da njihovim manipulacijama može poverovati samo politički malouman srpski plaćenik, dok će u Srpskoj desnici imati večite neprijatelje. A kada osvojimo deo vlast, kako je istako borićemo se da međunarodni islamski terorizam bude uništen do kraja uz naše saveznike sa Istoka i Zapada.¹³⁷

Zbog njegovih zapaljivih izjava Tužilaštvo u Vranju je pokrenulo postupak protiv njega, što je Vacić nazvao “kretenskom”, i nazvao političkim pritiskom na njega i srpski narod u Bujanovcu, ali i u Srbiji.¹³⁸

Shaip Kamberi ističe da je slanje ekstremista, iako se radi o političkim marginalcima, dirigovano iz dela vlasti. “To je loša poruka koja se šalje svim građanima Bujanovca”. Poruku Srpske desnice, kako kaže, shvatio je kao poruku Aleksandra Vučića. “Pokušavaju tamo gde SNS nije na vlasti, ne birajući sredstva, čak po pitanju uspostavljanja nekog novog konflikta Srba i Albanaca ovde – da se dođe na vlast”.¹³⁹

136 Ibid.

137 Ibid.

138 <https://www.juznevesti.com/Hronika/Tuzilastvo-trazi-od-policije-da-obavi-razgovor-sa-Vacicem-zbog-pretnji-u-Bujanovcu.sr.html>.

139 <https://rs.n1info.com/vesti/a547948-kamberi-poruku-srpske-desnice-u-bujanovcu-shvatio-sam-kao-poruku-vucica/>.

POPIS STANOVNIŠTVA

Ponašanje Vlade Srbije prema Albancima na jugu Srbije (pre svega zbog pasivizacije prebivališta) dovodi u pitanje i njihovo učešće na predstojećem popisu stanovništva, te time i njegovu valdinost. Sagovornici HO kažu da, ako se tako nastavi, neće učestvovati u popisu.

Albanci nisu učestvovali u popisu stanovništva 1991. godine Albanska zajednica se međutim odazvala na popis iz 2002. godine, što je omogućilo da se Albanci proporcionalno integrišu u strukture lokalne vlasti u Bujanovcu. Albanska zajednica je ponovo bojkotovala popis stanovništva 2011. godine, Prema popisu iz 2011, zvanično ima 5805 Albanaca u ove tri opštine.

Prema rečima predsednika Nacionalnog saveta Ragmi Mustafe, albanska zajednica dobija budžet za oko 5000 Albanaca, dok su procene da ih je 52.000 hiljade.¹⁴⁰

Nakon procene stanovništva, posle popisa 2011, međunarodni stručnjaci izašli su sa statistikom koja utvrđuje broj građana na jugu Srbije. Prema tim podacima u Bujanovcu živi 38.300 ljudi, u Preševu 29.650 a u Medveđi 7442. Predsednik Koordinacionog tela Zoran Stanković ističe da su te brojke vrlo bliske procenama državnih organa Srbije. Albanci smatraju da su cifre veće i da ih ima oko 25.000 više.

ZAJEDNICA ALBANSKIH OPŠTINA

Nacionalni savet Albanaca je prilikom izbora za taj savet najavio da će se zalagati za osnivanje zajednice albanskih opština. Albanci na jugu Srbije traže ista prava kao i Srbi na svereu Kosova. Ova inicijativa nije naišla na odobravanje Beograda. Proglašenje Zajednice albanskih opština nisu podržali svi Albanci niti sve albanske partije.

¹⁴⁰ Intervju Helsinškog odbora.

Loša ekonomska situacija, stalni nadzor policije nad albanskim stanovništvom, nemogućnost isticanja nacionalnih simbola, nedozvoljena upotreba albanskog jezika u sudskim i drugim institucijama na nivou države, sve su to razlozi, kako ističe Nagip Arifi, predsednik opštine Bujanovac, zbog čega su albanski odbornici opština Preševo, Medveđe i Bujanovac doneli odluku o formiranju Asocijacije opština nastanjenih Albancima u Preševskoj dolini. Traže samo reciprocitet, odnosno “isto ono što imaju Srbi koji žive na Kosovu, a što je dogovoreno u Birselu”.¹⁴¹

Jonuz Musliu, bivši predsednik opštine Bujanovac, i Ragmi Mustafa, predsednik opštine Preševo, tvrde da za ovaj čin imaju podršku “Tirane i Prištine”. Ni Priština ni Tirana to nisu demantovale. Edi Rama, premijer Albanije, je tokom posete Srbiji na prolazu kroz Bujanovac i Preševo (2014) izneo stav da Albanci u Preševskoj dolini treba da imaju ista prava kao i Srbi na KiM, podrazumevajući, između ostalog, i politički okvir koji prema Zajednici srpskih opština utvrđuje Brijelski sporazum.¹⁴² Zapadna zajednica takođe još nije reagovala.

Beograd se pribojava da bi to mogao biti dodatni geopolitički pritisak da se kosovsko pitanje konačno reši na liniji punog prihvatanja “realnosti”, odnosno kao uslova za konačno priznanje granica Srbije.¹⁴³ Predsednik skupštinskog Odbora za Kosovo i Metohiju Milovan Drecun smatra da je formiranje zajednice albanskih opština ekstremno i neprihvatljivo i da se nikako ne može praviti bilo kakva paralela sa Zajednicom srpskih opština. On ističe da je glavni cilj sprovođenje Brijelskog sporazuma.¹⁴⁴ Ivica Dačić, dok je bio ministar spoljnih poslova, upozorio

141 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/albanci-presevske-doline-zrtve-pristine-i-beograda>.

142 <http://www.politika.rs/scc/clanak/338540/Zasto-Zapad-cuti-o-ZAO>.

143 Ibid.

144 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/2034557/Drecun%3A+Neprihvatljivo+formiranje+zajednice+albanskih+op%C5%A1tina+.html>.

je Albance u Preševu da ne prave neku paralelu sa Zajednicom srpskih opština na Kosovu i Metohiji i da se ne igraju vatrom i da poštuju Ustav i poredak Republike Srbije.¹⁴⁵

ISLAMSKA ZAJEDNICA

Raspadom SFR Jugoslavije nekada jedinstvena Islamska zajednica u Jugoslaviji transformisala se u nekoliko samostalnih islamskih zajednica. Mešihat Islamske zajednice u Srbiji čine četiri organizacione celine: Muftijstvo sandačko (Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Rožaje, Bijelo Polje, Prijepolje, Priboj, Nova Varoš, Petnjica i Berane, Plav, Gusinje) Muftijstvo preševsko (Preševo, Bujanovac, Medveđa), Muftijstvo beogradsko (Zemun, Niš, Smederevo, Loznica, Krupanj, Kostolac) i Muftijstvo novosadsko (Novi Sad, Beočin, Subotica, Zrenjanin).

Muslimani u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa, među kojima pored većinskih Albanaca postoji i značajna zajednica Roma, od 1971. godine organizovani su kao Odbor Islamske zajednice Kosova za Preševo, Bujanovac i Medveđu. Međutim, 2003. godine osniva se samostalna Islamska zajednica Preševa, Bujanovca i Medveđe, koja deluje nezavisno od Mešihata Islamske zajednice Kosova i koja je registrovana u Ministarstvu vera Republike Srbije. Odbor Islamske zajednice Kosova za Preševo, Bujanovac i Medveđu pristupio je Islamskoj zajednici u Srbiji sa sedištem u Novom Pazaru, dok je Mešihat Islamske zajednice Preševa, Bujanovca i Medveđe u sastavu Islamske zajednice Srbije sa sedištem u Beogradu.¹⁴⁶

Uticaj na 60 džamija sa oko 70 imama u Bujanovcu, Preševu i Medveđi je podeljen između Prištine, Novog Pazara, Beograda i Rijada. Time je i uticaj Islamske zajednice veoma ograničen i beznačajan. Uprkos činjenici da Albanci nisu “izvozili terorizam”

145 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/2034433/Da%C4%8Di%C4%87%3A+Upozoravam+Albance+sa+juga+da+se+ne+igraju+vatrom.html>.

146 https://ifdt.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2008/09/Srdjan_Barisic-2-2008.pdf.

u Srbiju ni za vreme kosovske krize, ni pre ni posle nje, bilo kakvo povećanje tenzija u regionu praćeno je spekulacijama o “terorističkoj opasnosti”.

O “terorističkoj opasnosti” najviše govore pojedini vojni komentatori i stručnjaci za bezbednost koji tako stvaraju stereotip o Albancima teroristima i mafijašima. Time se u suštini stalno opravdava državna represija nad Albancima pre intervencije, i ukazuje na to da od njih i dalje pretila opasnost. To se posebno odnosi na period kada su se u regionu počeli pojavljivati vehabije i odlazak nekih od njih na front u Siriju. Nekoliko mladića iz ove tri opštine je takođe otišlo na front. Albanci nerado govore o tome i smatra se da sada više ne postoje vehabijske ćelije i da policija ima dobar uvid u tom pogledu.¹⁴⁷

Kad posećuju ovaj region srpski političari poput Nebiojše Stefanovića, bivšeg ministra za unutrašnje poslove, često ističu da, “imajući u vidu da je reč o složenoj multietničkoj sredini, ovaj region izložen rizicima od potencijalnog ekstremizma i organizovanog kriminala i tu uvek postoje moguće pretnje od terorizma i ekstremizma”.¹⁴⁸

Ridvanu Ćazimiju, poznatijem kao kapetan Leši, jednom od komandanata Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe (ubijen 2001), gradi se memorijalni kompleks. Inicijatori izgradnje kompleksa su porodica i Udruženje ratnih veterana Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe. U Velikom Trnovcu već postoji soba – muzej u okviru lokalnog stadiona posvećena Ćazimiju, a grob se nalazi na mestu njegove pogibije, gde se na godišnjicu ubistva okupljaju bivši pripadnici OVPMB u okviru manifestacije “Dani kapetana Lešija”.¹⁴⁹ Nenad

147 Intervju Helsinškog odbora.

148 <https://bujanovacke.co.rs/2019/09/28/ministar-stefanovic-jug-srbije-je-stalno-izlozen-pretnjama-od-terorizma/>.

149 [https://www.alo.rs/vesti/drustvo/u-srbiji-dizu-spomenik-vodi-ovk-terorista/404611/](https://www.alo.rs/vesti/drustvo/u-srbiji-dizu-spomenik-vodi-ovk-terorista/404611/vest)vest.

Mitrović odbornik u SO Bujanovac i narodni poslanik u Skupštini Srbije, kaže da je izgradnja ovog kompleksa smišljena provokacija Albanca sa juga Srbije koja ima za cilj podizanje tenzija.¹⁵⁰

150 Ibid.

VELIKI TRNOVAC

Veliki Trnovac se često pominje kao “ozloglašeno” mesto bez uverljivih dokaza, ali se time pothranjuje stereotip o Albancima kao mafiji koja kontroliše organizovani kriminal u ovom regionu. Godinama unazad srpski mediji su izveštavali da Veliki Trnovac predstavlja glavni centar za distribuciju narkotika na celom Balkanu. Kako navode mediji, veruje se da se bar 6000 Albanaca u ovom mestu bavi švercom droge, a da u svakom trenutku na “lageru” imaju između 1,5 do tri tone marihuane i heroina. Prema istim procenama, godišnje prodaju i do 60 tona droge. Navodno, sve svetske policije znaju šta se na ovom mestu dešava, ali da ne mogu da deluju.¹⁵¹

Dragan Marković Palma je upravo aludirajući na taj stereotip 11. februara 2021, Narodnoj Skupštini Srbije izjavio: “Da policija odradi ‘Trnovac’”. Šaip Kamberi, koji je tražio pravo na repliku, ali nije dobio reč, uputio je pismo predsedniku Narodne skupštine ukazujući na “pokušaj kriminalizacije čak 10.000 stanovnika Velikog Trnovca”.¹⁵²

Upadljivo je stalno prisustvo policije i vojske u Trnovcu. Mnogi sagovornici ističu da nema nikakvih indicija koje ukazuju na “značajnije probleme” koji se razlikuju od bilo kojeg drugog mesta. Takođe, tužioci koji pokrivaju ove opštine nemaju značajnije slučajeve koji se odnose na organizovani kriminal. Tvrdnja da postoje stovarišta droge su nerealna s obzirom na prisustvo policije. Moguće je, kako tvrde, da postoji tranzit, ali da to nikako ne implicira kriminalnost stanovnika Trnovca.¹⁵³

Zapadni Balkan je, prema pisanju Global Initiative protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, raskrsnica trgovine mnogim ilegalnim robama

151 <https://www.telegraf.rs/vesti/860564-narko-raj-usred-srbije-zasto-je-veliki-trnovac-decenijama-drzava-u-drzavi>.

152 Helsinški odbor je imao uvid u pismo Šaip Kamberija koje je uputio Narodnoj skupštini 11. februara 2021.

153 Iz razgovora Helsinškim odborom.

i geografsko je središte za krijumčarenje migranata koji pokušavaju da uđu u Zapadnu Evropu.¹⁵⁴ Reč je uglavnom o tranzitu. Međutim, sagovornici Helsinškog odbora ističu da tužioci i sudije (prekršajnog suda) u ovom regionu nemaju značajniji broj slučajeva – osim onih koji se odnose na autoput E75 i granice. To se odnosi i na izveštaje raznih medija u Srbiji koji redovito i sistematski uveličavaju razmere organizovanog kriminala u ovom regionu. Nije zabeležen nijedan slučaj pucanja na policiju od strane narko-banditi ili krijumčara (koji se sigurno drže podalje od vlasti i policije). Zabeležen je jedan slučaj, ali ne u albanskim opštinama nego u susednom okrugu.¹⁵⁵

Institut za ekonomiju i mir (Institute for Economics & Peace – IEP) u izveštaju “Globalni indeks terorizma 2020: Mjerenje utjecaja terorizma”, navodi da su Hrvatska, Kosovo i Slovenija, uz Island, Portugal i Rumuniju, najbolje rangirane države u Evropi i među najsigurnijim su državama svijeta u kojima je utjecaj terorizma minimalan. Slijede ih Srbija, Sjeverna Makedonija, Crna Gora i Albanija.¹⁵⁶

154 <https://globalinitiative.net/analysis/western-balkans-crime-hotspots-3/>

155 Intervju Helsinškog odbora.

156 <https://www.slobodnaevropa.org/a/u-bih-najve%C4%87i-pad-teroristi%C4%8Dkog-utjecaja-kosovo-me%C4%91u-najsigurnijim-na-svijetu/30980157.html>.

